

SALA DUC DE CALÀBRIA
GENER / MARÇ 2008

LLIBRES
A L'INFERN.
LA BIBLIOTECA
DE LA UNIVERSITAT
DE VALÈNCIA, 1939

Edició a cura de Salvador Albiñana

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

*A María Moliner, eminent bibliotecària i lexicògrafa,
Directora de la Biblioteca de la Universitat de València
entre setembre de 1936 i desembre de 1937.*

Volent agrair la cordial i eficaç col·laboració de les Directores i del personal de la Biblioteca Històrica, del Servei de Biblioteques i Documentació i del Arxiu de la Universitat de València. Així mateix, reconeguem el nostre deute amb Margarita Escriche

Els textos de presentació de les seccions han estat escrits per Joan Oleza (1, 2, 3), Francesc Pérez i Moragón (4, 5), Salvador Albiñana (6, 7, 9, 12, 13), Carlos Pérez (8, 14) i Javier Navarro (10, 11). La descripció dels exemplars l'ha feta Salvador Albiñana, que s'ha ocupat també dels comentaris que acompanyen les entrades, amb algunes excepcions: Juan M. Calles ha escrit l'entrada 2; Francesc Pérez i Moragón ha escrit les entrades 56, 58, 59, 61-66, 68-73, 75-77, 79 i 81-85; i Javier Navarro ha escrit les entrades 147 i 158.

L'exposició "Llibres a l'infern. La Biblioteca de la Universitat de València, 1939" presenta cent vuitanta-set llibres, tres manuscrits i tres dibuixos infantils. Majoritàriament, es tracta d'obres confiscades després de la guerra civil a centres i domicilis d'organitzacions i persones que havien defensat la República. Aquests materials es van dipositar a la Biblioteca de la Universitat atesa la seua condició de biblioteca provincial. La falta de registres documentals no permet precisar qui va realitzar aquestes requises i tampoc conèixer la seua magnitud. Per a atendre possibles reclamacions, els llibres es van emmagatzemar durant un llarg temps a l'anomenat *infern*, un recinte que rebia aquest nom –comú a les biblioteques– pel caràcter pecaminós de les obres i, sobretot, pel qualificatiu de "rojos" dels seus propietaris. En els anys seixanta es van tornar les biblioteques de Ferran Llorca Die i Max Aub, encara que alguns llibres d'aquest últim continuaren a la biblioteca inadvertidament, ja que fins a 1990 no es començà la catalogació automatitzada d'aquests fons.

Les obres que s'han seleccionat permeten apuntar aspectes rellevants de la cultura i la societat espanyola i valenciana del primer terç del segle xx, en particular dels anys de la República i la guerra civil. Els llibres procedents de les biblioteques de Max Aub i Emili Gómez Nadal ens acosten a les seues primeres lectures i relacions literàries. Així mateix, aquestes obres orienten sobre la modernització de la indústria editorial, l'aparició del disseny gràfic, la política de foment de la lectura promoguda per la República, el contingut de les biblioteques obreres, l'*agit-prop* comunista i la producció i distribució de llibres en l'Espanya republicana durant la guerra civil.

Ha calgut adaptar la mostra a les condicions lumíniques i tèrmiques de la Sala Duc de Calàbria, on es custodia la col·lecció de còdexs, incunables i impresos del segle xvi de la Universitat de València. De la mateixa manera, la selecció dels llibres s'ha ajustat als catorze mòduls que hi ha a la Sala. Els mòduls reuneixen el material amb sentit temàtic –els quatre primers estan dedicats a Max Aub– i estan retolats amb un número consignat en aquesta Guia.

Aquesta Guia pretén ajudar els visitants a tenir una millor comprensió de la mostra. S'hi inclou el text de presentació de cada mòdul, com també la descripció dels impresos, manuscrits o dibuixos, acompanyada, en molts casos, d'un comentari que amplia la informació sobre l'autor o l'obra. En la descripció donem compte dels segells, ex-libris, dedicatòries o anotacions d'anteriors propietaris, tot i que no hi indiquem la signatura o teixell previs al seu registre universitari.

MAX AUB: ELS LLIBRES DE L'AMISTAT. UNA GENERACIÓ D'INTERCANVIS

Els anys que van de 1919 a 1938 es poden considerar els de la constitució de la biblioteca de Max Aub (1903-1972) a València. L'any 1919 –llavors, Aub té setze anys– trobem les primeres obres adquirides o dedicades a ell, i el 1938 posa fi a la seua estada a la ciutat. Després, una vegada acabada la guerra, es va produir l'expropiació de la seua biblioteca.

Els interessos que dibuixa la reconstrucció parcial d'aquesta biblioteca són els d'un lector marcat per la primacia de la literatura contemporània, pels seus interessos d'home de teatre, per una dimensió cosmopolita amb centre en la literatura francesa i per una dedicació molt activa a la lectura de la literatura espanyola de la seua generació.

Ací poden trobar-se alguns dels llibres que inauguraren la col·lecció, com ara *La pipa de Kif*, de Ramón del Valle-Inclán, que, acabat d'editar, li va regalar José Gaos. També els d'alguns dels guies de la generació, com Enrique Díez-Canedo, mentor literari d'Aub des que el va visitar en la seua primera estada a Madrid, l'any 1923.

Mai es diversifica tant com quan afronta la seua generació, i el seu país. És notable, en aquest sentit, l'abundància de llibres de poesia, molt més que l'habitual en altres èpoques i en altres llengües, i resulta significatiu comprovar que més de la meitat d'aquests llibres se li han dedicat, i això diu molt de l'intens programa de relacions que el jove Aub va desplegar al llarg dels seus viatges per la geografia espanyola durant els anys 20, i de la seua intervenció, molt activa, en la pràctica literària de la República. Ací hi ha, per a mostrar-ho, els llibres de Jorge Guillén, Pedro Salinas, Vicente Aleixandre, Luis Cernuda o Gerardo Diego. Els acompanya el manuscrit de *Trapezio*, l'esborrany del que va ser el primer llibre d'Aub, *Los poemas cotidianos*, publicat el 1925.

Però també el convoca la narració avantguardista. Les figures més visitades són Ramón Gómez de la Serna, Ernesto Giménez Caballero, o qui va ser un dels seus millors amics i aliats literaris, Francisco Ayala. Totes, creacions en l'òrbita de la primera avantguarda i molt pròximes a les idees sobre la novel·la d'Ortega y Gasset.

Els noms de Juan Gil-Albert i de Joan Chabàs estan lligats al de Max Aub des de la seua joventut, des de la tertúlia al balneari de les Arenes de València. Un cas molt singular d'amistat literària és el que va unir Max Aub amb l'escriptor Luys Santa Marina, destacat dirigent de la Falange a Barcelona, però amic d'efecte perdurable en aquells anys anteriors a la guerra. El va acollir en la seua tertúlia d'El Oro del Rhin i en la seua revista *Azor*, i a pesar de la diferència ideològica entre els dos, el 1969, trenta-cinc anys més tard, quan Max tornà a Barcelona, els dos van fer per trobar-se.

1. VICENTE ALEIXANDRE

La destrucción o el amor, Madrid, Signo, 1935.

Los Cuatro Vientos.

Edició de 1.100 exemplars. El llibre va obtenir el Premi Nacional de Literatura l'any 1934. Signo, editorial fundada per Juan Palazón i Pedro García Valdés, va prestar molta atenció als autors de la Generació del 27. [Guia, Aub, 2-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63]. Atribuït a Max Aub.

2. MAX AUB

Trapezio. Poema, 1923.

Manuscrit autògraf. Quadern pautat, 13,3 x 11 cm, 48

fulls, foliació posterior a llapis. Dedicatòria: "A Enrique Díez-Canedo en homenaje y en agradecimiento". *Trapezio* és un extens poema manuscrit inèdit, unitari en la seua composició, que mai es va editar íntegrament. Està datat pel mateix autor entre març i agost de 1923, probablement a València, en un quadern pautat com els que va utilitzar Aub per als seus escrits als camps de concentració. Aplega una trentena de poemes, alguns dels quals presentats a l'Ateneo de Madrid el 1923 amb el títol "Momentos". D'altres van aparèixer formant part del seu primer poemari editat, *Los poemas cotidianos* (Barcelona, 1925), amb pròleg de Díez-Canedo. En el manuscrit hi ha una citació inicial del *Diario de un poeta recién casado*, de Juan

Ramón Jiménez, que Aub no va mantenir quan el va editar.

[Guía, Aub 1, 3-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63 / Díez-Canedo, 8, 9 / J. R. Jiménez, 29, 188].

[5]f. verso i [6]f. recto. *Fragment que en l'edició pertany al poema "Penumbra en el comedor"*.

3. FRANCISCO AYALA

Cazador en el alba, Madrid, Ediciones Ulises, 1930.

Coberta d'Alfonso Ponce de León. Retrat de l'autor per Ponce de León. L'editorial Ulises (1929-1932) va prestar atenció als escriptors espanyols en la seua col·lecció Valores Actuales. Aquesta és una de les escasses cobertes que es coneixen del pintor Alfonso Ponce de León (1908-1936), adscrit a l'anomenat "realisme màgic" espanyol. Membre de Falange, va morir afusellat a Madrid al començament de la guerra. "La que Max y yo mantuvimos", va escriure Ayala sobre la relació entre tots dos, "fue excelente siempre, y nuestro recíproco afecto no hizo sino crecer con los años." [Guía, Aub, 1, 2, 4-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63]. Atribuït a Max Aub.

4. AZORÍN

El alma castellana. Obras completas. Tomo I, Madrid, Rafael Caro Raggio, 1919.

Ex-libris autògraf: "Max Aub 1919".

Un autor molt llegit per Aub que va adquirir el llibre el mateix any de la publicació.

[Guía, Azorín, 131 / Aub, 1-3, 5-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

5. LUIS CERNUDA

Donde habite el olvido, Madrid, Signo, 1934.

Després de *Perfil del aire* (Màlaga, Litoral, 1927), aquest és el segon llibre de poemes de Luis Cernuda (1904-1963), un poeta a qui Aub admirà amb reticències. Cernuda hi va mantenir un altiu menyspreu que no amagà en les seues cartes.

[Guía, Aub, 1-4, 6-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63]. Atribuït a Max Aub.

6. JUAN CHABÁS

Agor sin fin, Madrid, Ediciones Ulises, 1930.

Coberta de Ramón Puyol. Dedicatòria: "Para Max Aub, con el fraternal cariño de Juan".

En el seu escrit "Nosotros, entonces", Aub evocava les tertúlies madrilenyes de final dels vint. Hi apareixen, entre altres, Jorge Guillén, Dámaso Alonso, José Bergamín, Manuel Azaña, i Joan Chabàs, "el más guapo, el más amigo de Dámaso". L'ambient literari de Madrid es descriu en la seua novel·la *La calle de Valverde* (Mèxic, Universidad Veracruzana, 1961). Joan Chabàs (1900-1954) i Aub van mantenir una gran amistat fins a la mort de Chabàs a l'Havana. A la Biblioteca Uni-

versitària hi ha dues obres més de Chabàs dedicades: *Vuelo y estilo: Estudios de literatura contemporánea*, Madrid, Sociedad General Española de Librería, 1934 ("A Max, con la amistad verdadera y segura de Juan Madrid Casa Lázaro 16-Enero-1934") i *Berenice: Tragedia*, de Jean Racine, traducció en vers de Joan Chabàs, Madrid, Espasa-Calpe, 1934 ("A MAX, JUAN"). És aquesta una de les millors cobertes del grafista i pintor Ramón Puyol (1907-1981) que va fer moltes cobertes –ben sovint d'estil cubofuturista– per a l'editorial Cenit, de la qual va ser director artístic fins a 1931. [Guía, Puyol, 86, 87, 90, 92, 99-103, 117, 119, 122, 149, 162, 166 / Aub, 1-5, 7-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63 / Guillén, 7, 13 / Bergamín, 25-27, 176 / Azaña, 23, 24].

7. GERARDO DIEGO

Imagen. Poemas (1918-1921), Madrid, s. n., [Gráfica Ambos Mundos], 1922.

Coberta de Pancho Cossío. Dedicatòria: "A Max Aub, este libro inverosímil, ¿mío? ¡quién sabe! con un abrazo, en 1932!! Gerardo Valencia 7-1-1932".

Max Aub i Gerardo Diego (1896-1987) es van conèixer a Gijón, el 1926. En *Carmen* (1927-1929), la revista de Diego, hi col·laborà Aub. Diego també li va dedicar *Viacrucis* (Santander, Aldus, 1931): "A Max Aub con perfecta amistad Gerardo Diego Santander Abril 1931".

[Guía, Diego, 13 / Aub, 1-6, 8-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

8. ENRIQUE DÍEZ-CANEDO

Epigramas americanos, Madrid, Espasa-Calpe, 1928.

Dedicatòria: "A Max Aub, su amigo E. Díez-Canedo". Enrique Díez-Canedo (1879-1944) va influir en la formació de molts escriptors espanyols i americans. Ramón Gómez de la Serna, en *Pombo*, va qualificar Díez-Canedo de "precursor anterior a los precusores". "Cartógrafo literario de mi generación", va dir Aub el 1971 referint-se a aquest destacat crític i poeta, a qui havia conegut l'any 1923, gràcies a Jules Romains. Va escriure el pròleg del primer llibre d'Aub, *Los poemas cotidianos* (Barcelona, 1925). Joan Chabàs, José María Quiroga i Canedo –va escriure Aub– eren dels pocs "que creían firmemente en mi importancia como escritor". Aub va dedicar al poeta José María Quiroga (1902-1955) l'obra *Campo cerrado*.

[Guía, Díez-Canedo, 2, 9, 22, 46 / Aub, 1-7, 9-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63 / Gómez de la Serna, 12, 27, 55, 150, 180 / Romains, 21, 22, 46 / Chabàs, 6 / Quiroga, 88, 93, 190].

9. ENRIQUE DÍEZ-CANEDO

Los dioses en el Prado. Estudios sobre el asunto de mitología en el Museo de Madrid. Confrontaciones literarias, Madrid, Compañía Iberoamericana de Publicaciones, 1931.

Dedicatòria: “Para Max Aub, su amigo E. Díez-Canedo Zarauz 9-VIII-31”.

Els primers temps de la Compañia Iberoamericana de Publicaciones, creada l'any 1924 per iniciativa del bibliòfil Ignacio Bauer i de l'editor Manuel Luis Ortega, van ser modestos. No obstant això, a partir de 1927, amb l'arribada de Pedro Sáinz Rodríguez, començà un fort procés d'expansió i adquisició d'altres editorials o de revistes com la prestigiosa *La Gaceta Literaria*, de Giménez Caballero. La CIAP, que es va convertir en el major grup editorial d'Espanya i Llatinoamèrica, modernitzà el mercat del llibre per mitjà de la integració de l'edició, la impressió i la distribució, de l'establiment de contractes amb els autors i del recurs a les tècniques publicitàries. A pesar del suport del banquer Alfredo Bauer, els problemes de finançament van fer créixer l'endeutament i l'editorial va fer fallida el 1931. Un final que causà greus problemes econòmics a petites editorials i a escriptors com ara Valle-Inclán, que deixà de percebre les tres mil pessetes mensuals convingudes com a avanç dels drets d'autor.

[Guía, Díez-Canedo, 2, 8, 22, 46 / Aub, 1-8, 10-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63 / Valle-Inclán, 16, 162].

10. AGUSTÍN ESPINOSA

Lancelot, 28º - 7º. Guía integral de una isla Atlántica, Madrid, A.L.F.A., 1929.

Coberta i dibuixos de l'autor. Dedicatòria: “A Max Aub, geográficamente. Su amigo Agustín Espinosa Madrid. Nov. 29”.

Primer llibre del poeta i prosista Agustín Espinosa (1897-1939), escrit –assenyala Juan Manuel Bonet– en una prosa d'estirp cubista. Va ser un dels promotors de la visita d'André Breton a Tenerife, el 1935.

[Guía, Aub, 1-9, 11-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63 / Breton, 32, 64].

11. ERNESTO GIMÉNEZ CABALLERO

Yo, inspector de alcantarillas (Epiplasmas), Madrid, Biblioteca Nueva, 1928.

Coberta anònima, possiblement de Giménez Caballero. Ernesto Giménez Caballero (1899-1988), editor de la revista *La Gaceta Literaria* (1927-1932), va ser un important prosista de filiació avantgardista i en aquesta obra revela la influència del surrealisme. Pronuncià la conferència inaugural de la Sala Blava, a València, l'any 1929. A partir d'aquesta data inicià una evolució cap al feixisme.

[Guía, Aub, 1-10, 12-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].
Atribuït a Max Aub.

12. RAMÓN GÓMEZ DE LA SERNA

Siluetas y sombras, Madrid, Cruz y Raya, 1934.

Ramón Gómez de la Serna (1888-1963), que va conrear gèneres molt variats, va ser una figura cabdal de l'avantguarda espanyola i un dels escriptors que més atenció van prestar a l'art modern. El 1915 fundà la

tertúlia de Pombo i publicà *El Rastro*, a València, en l'editorial Prometeo, on va veure la llum, el 1917, el primer volum de *Greguerías*, de les quals va ser l'inventor. A partir de 1923, moltes de les seues obres es van publicar en l'Editorial Sempere que, l'any 1913, s'havia fusionat amb Prometeo.

[Guía, Gómez de la Serna, 8, 18, 55, 150, 180 / Aub, 1-11, 13-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

Atribuït a Max Aub.

13. JORGE GUILLÉN

Cántico, Madrid, Revista de Occidente, 1928.

Dedicatòria: “A Max Aub, su lector, su amigo, cordialmente, Jorge Guillén”.

Primera edició de *Cántico*. Jorge Guillén (1893-1984), autor clau en la connexió entre l'avantguardisme, la poesia pura i la recuperació de Góngora, va influir en la poesia inicial d'Aub, un fet que aquest va reconèixer en la seua dècima “Luna. Peaje a J. G.”, publicada en la revista *Carmen* el 1928.

[Guía, Guillén, 6, 7, 14 / Aub, 1-12, 14-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

14. PEDRO SALINAS

Fábula y signo, Madrid, Editorial Plutarco, 1931.

Dedicatòria: “Para Max Aub, con la mejor estima literaria y personal de P. Salinas 15 -julio- 1931”.

Pedro Salinas (1891-1951) representa, amb Jorge Guillén, la línia purista de la Generació del 27. En la seua obra prèvia a la guerra destaca la temàtica amorosa. Al principi de la guerra civil es va exiliar als Estats Units. Plutarco va ser una important editorial que publicà, entre altres obres, el fonamental *Almanaque literario 1935*, de Miguel Pérez Ferrero, Esteban Salazar Chapela i Guillermo de Torre, en què va col·laborar Aub.

[Guía, Aub, 1-13, 15-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63 / Guillén, 6, 7, 13].

15. LUYA SANTA MARINA

Tres en raya. Dos que en Granada murieron y uno que vivo volvió, Madrid, Cruz y Raya, 1934.

Luya Santa Marina (1898-1980) va acollir Aub en la seua tertúlia barcelonina d'El Oro del Rhin i en la seua revista *Azor*, en les edicions de la qual va aparèixer *Luis Álvarez Petreña* (Barcelona, Miracle, 1934). A pesar dels seus desacords polítics –Santamarina va ser un dirigent destacat de Falange–, van mantenir l'amistat i es van trobar a Barcelona, el 1969, en ocasió del primer viatge d'Aub a Espanya, després de la guerra civil. [Guía, Santa Marina, 27 / Aub, 1-14, 16-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

Atribuït a Max Aub.

16. RAMÓN DEL VALLE-ÍNCIÁN

La pipa de Kif. Versos, Madrid, Sociedad General Española de Librería, 1919.

Dedicatòria: “A Max Aub, de José Gaos Valencia, otoño de 1919”.

La relació entre José Gaos (1900-1969) i Aub va ser primerenca, molt fecunda i volguda. El 1937 van coincidir a París, on Gaos era comissari general del pavelló de la República a l'Exposició Internacional, i Aub agregat cultural de l'ambaixada d'Espanya. L'exili mexicà els va reunir de nou. Fent referència als seus anys de formació, Aub va reconèixer el magisteri del filòsof: “Nadie tuvo más influencia directa que él en mi vida. Tenía un sentido del humor, casi como todos los grandes de mi generación española, que pocos aquilataron. Él me dio a conocer a Ramón y a la fenomenología, allá por el 17 ó 18. Y yo a él a Freud”. [Guía, Valle-Inclán, 9, 162 / José Gaos, 49, 50 / Aub, 1-15, 17-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63 / Gómez de la Serna, 8, 12, 150, 180].

Dedicatòria.

17. FERNANDO VELA

El arte al cubo y otros ensayos, Madrid, Cuadernos Literarios de La Lectura, 1927.

Fernando Vela és pseudònim de Fernando Evaristo García Alfonso (1888-1966). Dedicatòria: “A Max Aub cordialmente F. Vela 10-III-28”.

Temps després, Fernando Vela, per indicació de Benjamín Jarnés, va rebutjar l'edició de *Fábula verde*, d'Aub, en l'editorial Revista de Occidente, de la revista de la qual era Vela secretari. Aub la va editar per compte seu l'any 1932, i Jarnés acabà elogiant el llibre. [Guía, Vela, 39 / Aub, 1-16, 18-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63 / Jarnés, 57, 131, 180].

18. OSCAR WILDE

El retrato de Dorian Gray. Novela, Traducción de Julio Gómez de la Serna. Exhumación del autor por Ramón Gómez de la Serna, Madrid, Biblioteca Nueva, s. a. [1919].

Ex-libris autògraf: “Max Aub 1919”.

[Guía, Gómez de la Serna, 8, 12, 16, 150, 180 / Aub, 1-17, 19-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

(2)

MAX AUB: DES DE L'AVANTGUARDA CAP AL COMPROMÍS

El gir estètic i ideològic que porta des de l'avantguarda dels feliços vint fins al compromís polític dels dramàtics trenta es percep amb nitidesa a la biblioteca de Max Aub. El clima avantguardista i de la Generació del 27 l'assenyalen la revista *Héroe (Poesía)*, que va imprimir i dirigir Manuel Altolaguirre juntament amb la seua dona, Concha Méndez, a Madrid, marcat pel magisteri de Juan Ramón Jiménez, o alguns assaigs ben característics com ara *La cabeza a pájaros* (1934), de José Bergamín, o el curiós *Bazar*, de Samuel Ros, publicat el 1928 amb una sorprenent composició especular. La deriva cap al compromís queda assenyalada per la irrupció de la poesia de Rafael Alberti, amb qui sembla entrar en contacte a partir de 1936.

És representativa del clima intel·lectual dels anys vint la figura de qui serà, així mateix, un dels protagonistes dels anys trenta, Manuel Azaña. L'Azaña escriptor i contertulià de La Granja del Henar és el qui dedica a Aub, l'any 1928, el seu assaig sobre *La novela de Pepita Jiménez*. A l'Azaña president de la República va dirigir Max Aub, el 1936, el seu *Proyecto de estructura para un Teatro Nacional y Escuela Nacional de Danza*. Si ja a l'exili li va dedicar un intens drama, *Cara y cruz*, en l'intimitat dels seus *Diarios* l'evocà amb accent canviant, sovint molt crític, ja que de la mateixa manera que el seu amic Francisco Ayala i molts altres, va atribuir a trets propis d'una personalitat elitista i superba una part del fracàs històric de la República.

El 1954, en un esbós d'autobiografia, Max Aub assenyalava la importància que les revistes literàries van tenir en la seua formació: “Estaba suscrito a las revistas literarias francesas, belgas, italianas de *vanguardia*”, escriu. A la seua biblioteca, entre altres, hi havia exemplars d'*España y Revista de Occidente*, de *Cruz y Raya* i de les posteriors, ja polítiques, *Hora de España* o *Nueva Cultura*. Entre les moltes de franceses, la *Nouvelle Revue française*, que va passar d'André Gide, el seu fundador, a Gaston Gallimard, i es va consolidar amb la gran revista literària de referència a França. Un conjunt rellevant del qual a penes hi ha cap vestigi en els fons de la biblioteca universitària.

No obstant una cultura literària molt àmplia i diversa, el Max Aub anterior a 1938 aspira a ser un

home de teatre. Durant aquests anys escriu quasi una vintena d'obres, d'extensió desigual. Ací es mostra tant en estat de manuscrit com de primera edició la que la crítica ha considerat l'obra de més qualitat del seu primer teatre, *Narciso*. Aub viatjà a l'URSS el 1933 per a amerar-se del teatre que s'hi estava fent –un viatge relatat per Pedro Segado en una obra que es pot veure ací– i en tornar va escriure un bon nombre d'articles de reflexió i crítica teatral. Va dirigir el grup universitari teatral El Búho i redactà l'esmentat *Proyecto*. Aub, en fi, va llegir abundant teatre de diferents èpoques i països. Els nous corrents estan representats per peces d'Elmer Rice, Ramón del Valle-Inclán, Jean Cocteau, o per les idees d'Erwin Piscator, Stanislavski o Meyerhold, entre altres.

19. RAFAEL ALBERTI

Verte y no verte. A Ignacio Sánchez Mejías, Madrid, Cruz y Raya, 1936.

Tiratge de 1.100 exemplars. En el colofó s'indica que l'obra s'havia escrit a Mèxic, on es va editar per primera vegada, el 1935, a cura de Miguel N. Lira i amb dibuixos de Manuel Rodríguez Lozano.

[Guía, Alberti, 136, 188 / Aub, 1-18, 20-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

Atribuït a Max Aub.

20. MANUEL ALTOLAGUIRRE

Ejemplo. Poemas, Málaga, Imp. Sur, 1927. 9.º Suplemento de Litoral.

Segon llibre de poemes del poeta i impressor Manuel Altolaguirre (1905-1959). Altolaguirre i Aub, als quals els va reunir l'exili a Mèxic, compartien la passió per la impremta i la tipografia.

[Guía, Altolaguirre, 29, 176, 177 / Aub, 1-19, 21-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

Atribuït a Max Aub.

21. MAX AUB

Narciso, 1928.

Manuscrit autògraf de l'autor.

Quadern pautat de tapes dures, 22 x 15,5, 92 fulls, foliat al llapis.

Manuscrit de la primera obra de teatre de Max Aub, publicada a Barcelona, a la Impremta Altés, aquell mateix any. La majoria de les correccions es van incorporar a la versió impresa, tot i que ací no apareix la dedicatòria a Jules Romains.

[Guía, Aub, 1-20, 22-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63 / Romains, 22, 46].

[42]f. verso i [43]f. recto, amb text i anotacions.

22. MAX AUB

Narciso: Teatro. Amb un dibuix de Josep Obiols, Barcelona, Impremta Altés, 1928.

Obra dedicada a Jules Romains. Dedicatòria de l'exemplar: "A mi querida familia Max Valencia 1928". Jules Romains –de qui tenia una bona quantitat d'obres– va exercir una gran influència en Aub. El va conèixer a Girona, el 1921, i per mitjà de l'autor francès començà la

seua relació amb Díez-Canedo el 1923. A la Biblioteca de la Universitat de València n'hi ha dos exemplars més que també degueren pertànyer a Max Aub.

[Guía, Aub, 1-21, 23-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63 / Obiols, 60, 69 / Romains, 21, 46 / Díez-Canedo, 2, 8, 9, 46].

Dedicatòria i portada.

23. MAX AUB

Proyecto de Estructura para un Teatro Nacional y Escuela Nacional de Baile. Dirigido a Su Excelencia el Presidente de la República Don Manuel Azaña y Díaz, escritor, València, Tipografía Moderna, 1936.

La impressió, acabada el 15 de maig de 1936, anava a cura de l'autor. Els treballs de la Tipografia Moderna van aconseguir una qualitat reconeguda, i allí havien aparegut altres obres d'Aub, com ara *Fábula verde* (1932) i la plaqueta *A* (1934). "Mi imprenta de la calle de las Avellanas", va escriure en *La gallina ciega* (Mèxic, 1971), diari del seu viatge a Espanya el 1969. De la passió tipogràfica d'Aub, en va donar compte Juanino Renau en el seu *Pasos y sombras. Autopsia* (Mèxic, Aquelarre, 1953), referint-se, sens dubte, a la plaqueta *A*: "Max Aub, que pulula solitario por viejas imprentas, en busca de tipografía exquisita para editar sus multiplicados librillos y libros, se nos presenta una tarde con un bien alimentado ensayo bajo el brazo. Le tengo cierto respeto por lo bien que, de él, me habla Gil Albert. Como escritor, apenas le conozco. Es su maravilloso gusto editorial lo que me atrae. / Se apasiona por el bello editar, como un alquimista en trance de descubrir la piedra filosofal. Es una especie de Aldo Manuzio mitad valenciano, mitad no sé de donde. Un día le acompañamos Gil Albert y yo por toda la calle de las Avellanas y contornos. Entra y sale de minúsculas imprentas. No encuentra lo que busca. Necesita, como oxígeno, unas letras capitulares para el titulillo de un libro diminuto escrito por él. No comprendo esa tesonería, ese recorrer toda la ciudad para lograr algo tan insignificante. Sin embargo, al contemplar el volumen ya editado, me doy cuenta cumplida de su razón, de su arte incomparable". L'assaig a què fa referència Juanino era sobre el teatre soviètic.

[Guía, Aub, 1-22, 24-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63 / Azaña, 6, 24 / Juanino Renau, 31, 53, 131, 132, 173 / Gil-Albert, 51-54, 52, 54, 131, 173].

Atribuït a Max Aub.

24. MANUEL AZAÑA

La novela de Pepita Jiménez, Madrid, Cuadernos Literarios de La Lectura, 1927.

Dedicatòria: "A Max Aub, con el afecto de un amigo M. Azaña 10-marzo-1928".

[Guía, Azaña, 6, 23 / Aub, 1-23, 25-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

25. JOSÉ BERGAMÍN

El arte de birlibirloque: (entendimiento del toreo), Madrid, Editorial Plutarco, 1930.

Il·lustracions de l'autor. Exemplar 305. No s'hi indica tiratge.

Prosista, poeta i editor, José Bergamín (1895-1983) és una figura fonamental de la cultura espanyola contemporània. Animà la revista *Cruz y Raya* (1933-1936). A l'inici de la guerra civil, va ser el principal promotor de l'Aliança d'Intel·lectuals Antifeixistes per a la Defensa de la Cultura i formà part del comitè de redacció d'*Hora de España*. Durant la guerra i en l'exili mexicà, els dos van col·laborar en diferents empreses culturals. "Bergamín: nombre y forma de lápiz", va escriure Aub en el seu diari, el 1941.

[Guía, Bergamín, 6, 26, 27, 176 / Aub, 1-24, 26-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

Atribuït a Max Aub.

26. JOSÉ BERGAMÍN

La cabeza a pájaros, s. l. [Madrid], Cruz y Raya, Ediciones del Árbol, 1934.

Retrat de l'autor per Benjamín Palencia.

Tiratge de 600 exemplars; exemplar 444. El retrat de Benjamín Palencia (1894-1980) és de 1922.

[Guía, Bergamín, 6, 25, 27, 176 / Palencia, 27 / Aub, 1-25, 27-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

Atribuït a Max Aub.

Retrat de Bergamín.

27. JOSÉ BERGAMÍN (ED.)

El Aviso de escarmentados del año que acaba y Escarmentamiento de avisados para el que empieza de 1935, Madrid, Cruz y Raya, 1935. Para Todos.

Exemplar mancat de la tercera i quarta de cobertes. Fotomuntatges i dibuixos de Benjamín Palencia.

Fotografia de Miguel de Unamuno, per José Suárez.

Textos de Miguel de Unamuno, Juan Larrea, Pablo Neruda, Leopoldo Eulogio Palacios, José Antonio Muñoz Rojas i Ramón Gómez de la Serna, Luys Santa Marina i Rafael Sánchez Mazas.

Exemplar 95 d'una edició de 1.000 exemplars, dels quals van eixir a la venda 935. Juan Manuel Bonet qualifica els fotomuntatges d'extraordinaris, i recorda que van ser molt elogiats per Paul Eluard.

[Guía, Bergamín, 6, 25, 26, 176 / Palencia, 26 / Gómez de la Serna, 8, 12, 55, 150, 180 / Santa Marina, 15 / Aub, 1-26, 28-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

Atribuït a Max Aub.

Doble pàgina amb un fotomuntatge de Benjamín Palencia, vinyeta "La música de la sangre" i dues citacions d'Empèdocles.

28. CARMEN CONDE

Júbilos: Poemas de niños, rosas, animales, máquinas y vientos. Pròleg de Gabriela Mistral. Dibujos de Norah Borges de Torre, Múrcia, Ediciones Sudeste, 1934.

Dedicatòria: "A Max Aub, gran escritor, y a su mujer, gentil amiga. Con la amistad de Carmen Conde de Oliver y Antonio Oliver 24-V-34".

[Guía, Aub, 1-27, 29-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

Pàgina [47], "Pies desnudos", dibuix de Norah Borges.

29. Héroe. (Poesía) 2, Madrid, Impresores Concha Méndez y Manuel Altolaguirre, 1932.

Un dibuix de Rosa Chacel: "Rosita Chacel por Rosa Chacel 1931".

La revista va arribar a sis números, apareguts el 1932 i el 1933. Animada per Concha Méndez i Manuel Altolaguirre, *Héroe* va tenir com a president Juan Ramón Jiménez, autor de les úniques proses publicades. El dibuix de Rosa Chacel, que en aquest número publicà el seu poema "Narciso", il·lustra el text de Juan Ramón "Rosa Chacel". A la Biblioteca de la Universitat de València hi ha un exemplar del número 1, que també degué ser seu.

[Guía, Altolaguirre, 20, 176, 177 / J. R. Jiménez, 2, 188 / Aub, 1-28, 30-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

Atribuït a Max Aub.

Dibuix de Rosa Chacel.

30. SAMUEL ROS

Bazar, Madrid, Espasa-Calpe, 1928.

Coberta de Tono [Antonio de Lara] que es repeteix per ser un llibre amb dos conjunts de sentit invers i paginació distinta. Dedicatòria en els dos fulls blancs que hi ha entre els dos conjunts: "A Max Aub. En recuerdo de una grata amistad de 600 Kilómetros... con esperanza de nuevo enlace. Samuel Ros Madrid. 7.10.28 Conde de Xiquena. 4".

Samuel Ros (1904-1945) és una figura singular de l'avantguarda literària. Els seus primers escrits van aparèixer en el diari *Las Provincias*; també a València va aparèixer la seua primera novel·la, *Las sendas* (Imp. La Gutenberg, 1923). A Madrid va col·laborar en l'*ABC* i s'afilià a Falange Española. Entre 1938 i 1941 va ser director de la revista *Vértice*. Ros va anunciar una continuació de *Bazar*, titulada *Primera sucursal de Bazar*, que no va veure la llum.

[Guía, Aub, 1-29, 31-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

31. PEDRO SEGADO

El camarada Belcebúf. Un "pequeño-burgués" en la U.R.S.S. [en coberta: El camarada Belcebúf. Un "pequeño-burgués" en la Unión Soviética], Madrid, Signo, 1935.

Dedicatòria: “A Max Aub, amigo y compañero del viaje. Con un abrazo de Pedro Segado X-1.935”.

Relat del viatge a la Unió Soviètica que el 1933 van fer Segado, Medina Echavarría i Aub. Aub tenia interès a conèixer el teatre sobre el qual va escriure diferents articles en tornar. Juanino Renau, en els seus *Pasos y sombras. Autopsia* (Mèxic, Aquelarre, 1953), va fer un vívid relat de la lectura d'un assaig d'Aub en la redacció de *Nueva Cultura*: “El trabajo que nos lee es un estudio sobre teatro soviético. Está estupendamente documentado. Se nota a la legua que sabe de eso, y mucho. No obstante, se me va el hilo. No puedo concentrar la atención a pesar del interés que pongo en ello. La lectura inacabable, en tono menor de voz, sin inflexiones, y esas *erres* limadas, suavizadas hasta convertirlas en *gues*, hacen infumable el ensayo. Y así

ocurre siempre que aparece con un nuevo tema. Le tenemos un inconfesable horror que se nos advierte en los ojos, enrojecidos y exhaustos, antes de que inicie la lectura cansina. Sus trabajos poseen, a pesar de todo, un valor indudable. Max Aub es un prestigio para Valencia”. José Medina Echavarría (1903-1977) va ser un altre dels grans amics de joventut d'Aub. El sociòleg, que aquells anys tenia alguna vel·leïtat literària, li va dedicar el resum de la seua tesi doctoral, “La representación profesional de las asambleas legislativas”, publicat per la Universitat de València el 1931: “A Max testigo de este parto precipitado Pepe”.

L'exemplar es troba a la Biblioteca de la Universitat de València.

[Guía, Aub, 1-30, 32-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63 / Medina, 50 / Juanino Renau, 23, 53, 131, 173].

(3

MAX AUB, LECTOR COSMOPOLITA

Un espectre d'interessos ben ampli, difícil de trobar en altres escriptors espanyols de l'època, caracteritza Max Aub com a lector pel seu cosmopolitisme: hi ha molt presents la literatura francesa, el pensament alemany, la novel·la russa, el teatre internacional..., hi abunden els llibres en francès com a llengua de traducció d'altres idiomes... i les revistes literàries internacionals.

Dins d'aquest espectre ampli d'interessos majoritàriament literaris, l'hegemonia correspon al segle xx en francès, encara que també és notable la novel·lística russa. Davant de la literatura europea, és escassa la presència americana, ací presidida pel mexicà Alfonso Reyes, freqüentat pel lector Aub.

Entre els assaigs d'aquesta època destaca el *Manifeste du Surréalisme*, d'André Breton, en la primera edició completa i en llibre (Aux Éditions du Sagittaire, 1924). Caldria afegir-n'hi el futurista de Marinetti, per a completar el registre de manifestos avantgardistes. Hi ha un autèntic desplegament de poesia francesa d'avantguarda (Apollinaire), del teatre literari (Lenormand i Giraudoux, sobretot) i avantgardista (en què destaca la presència de Jean Cocteau) i, sobretot, de la narrativa, que en aquesta època predominava en les lectures de Max: als seus prestatges apareix la plana major de la novel·la francesa del primer quart de segle. Roger Martin du Gard, Marcel Proust, Valéry Larbaud i Henri Barbusse hi estan acompanyats per una generosa mostra dels experiments avantgardistes dels anys vint en l'obra de Max Jacob, Jean Cocteau, Blaise Cendrars o Alfred Jarry. Entre les obres més recents –tot i que no es troben en els fons universitaris– criden poderosament l'atenció l'extraordinari i polèmic *Voyage au bout de la nuit* (1932), de Louis-Ferdinand Céline, i els llibres del bon amic de Max, el seu còmplice en superxeries literàries, Jean Cassou. No obstant això, el narrador més freqüentat, sens dubte pel regal personal de les seues obres, va ser Jules Romains, que no sols va influir com a amic des del seu primer coneixement a Girona, sinó també com a novel·lista, a través de la fórmula narrativa “unanimista” que es deixa veure en *El laberinto mágico* i que l'escriptor francès havia posat en pràctica en la sèrie de vint-i-set novel·les *Les hommes de bonne volonté*, de les quals n'hi havia a la biblioteca de Max almenys nou, a més d'altres llibres de teatre i de poesia, fins al punt de configurar una petita col·lecció Jules Romains.

32. ANDRÉ BRETON

Manifeste du Surréalisme. Poisson soluble, Paris, Aux Éditions du Sagittaire, 1924.

Primera edició d'aquest text capital de l'avantguarda europea. Aub va mantenir un contenciós al llarg de tota la seua vida amb el surrealisme, si bé la seua actitud anà variant del rabuig inicial a un interès creixent.

[Guia, Breton, 10, 64 / Aub, 1-31, 33-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

Atribuït a Max Aub.

33. JULIO J. CASAL

Árbol. Ornamentación de Barradas, La Coruña, Biblioteca Alfar, 1925.

Coberta de Rafael Barradas, de qui també hi ha una vinyeta en la contracoberta. Dedicatòria: "Al Poeta Max Aub. Con un abrazo de Julio J. Casal. 1925".

El poeta uruguaià Julio J. Casal, creà i va dirigir la revista *Alfar*, els primers 60 números de la qual, apareguts entre 1920 i 1926, es van editar a la Corunya, on Casal era cònsol. Aub va col·laborar en la revista i Casal li va dedicar dues obres més aquell mateix any: *Cincuenta y seis poemas* (Madrid, 1921), i *Huerto maternal. Poesías* (Madrid, 1919). El pintor i il·lustrador Rafael Barradas (1890-1929), també uruguaià, va ser director artístic d'*Alfar*. Destacada figura de l'avantguarda espanyola, col·laborà en nombroses revistes com ara *Grecia, Ronzel, Ultra, Un enemigo del Poble, Arc-Voltaic, Proa, La Gaceta Literaria* o *Revista de Occidente*. En *Poemes en ondes hertzianes*, de Joan Salvat-Papasseit, es reproduceix el retrat que Barradas va fer del poeta català.

[Guia, Barradas, 63 / Aub, 1-32, 34-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63 / Salvat-Papasseit, 63].

34. BLAISE CENDRARS

L'or. La merveilleuse histoire du general Johann August Suter. Bois originaux en couleurs de F. M. Salvat, Paris, Ferenczi et fils, 1931.

Exemplar mancat de coberta.

[Guia, Aub, 1-33, 35-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

Atribuït a Max Aub.

Portada.

35. JEAN COCTEAU

Le coq et l'arlequin. Notes autour de la musique; avec un portrait de l'auteur et deux monogrammes par P. Picasso, Paris, Éditions de la Sirène, 1918.

[Guia, Cocteau, 36 / Picasso, 40 / Aub, 1-34, 36-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

Atribuït a Max Aub.

Pàgina 25, amb un dibuix de Picasso.

36. JEAN COCTEAU

Orphée. Tragédie en un acte et un intervalle, Paris, Librairie Stock, 1927, 4ème éd.

Obra estrenada el 1926 i dedicada a Sacha Pitoeff, un director escènic que Aub tenia molt en compte llavors. [Guia, Cocteau, 35 / Aub, 1-35, 37-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

Atribuït a Max Aub.

37. ANDRÉ CHAMSON

Retour d'Espagne. Rien qu'un témoignage, Paris, Éditions Bernard Grasset, 1937.

Dedicatòria: "Pour Max Aub, avec mon amitié et mon expérience fraternelle. André Chamson".

El text està datat a Madrid i París, al juliol de 1937.

André Chamson va fundar, amb Jean Guéhenno, el setmanari *Vendredi*, òrgan del Front Popular francès. Va intervenir en el Congrés d'Internacional d'Escriptors per a la Defensa de la Cultura, celebrat a València i Madrid al juliol de 1937. El 1939 gestionà la concessió del permís de residència a Max Aub al Departament del Sena.

[Guia, Aub, 1-36, 38-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

38. ANDRÉ GIDE

Les poésies d'André Walter; avec un portrait par Marie Laurencin, Paris, Nouvelle Revue française, 1922.

Primera obra d'André Gide (1869-1951), publicada el 1891. Gide va crear un apòcrif que pogué influir en les composicions d'apòcrifs aubianes. D'altra banda, Aub va ser un lector primerenc de les edicions de la Nouvelle Revue Française, de la revista de la qual era subscriptor.

[Guia, Aub, 1-37, 39-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

Atribuït a Max Aub.

39. HEINRICH HEINE

Lo que pasa en Francia: 1831-1832. Traducción del alemán por Fernando Vela,

Madrid, Revista de Occidente, 1935. Libros del siglo XIX.

Coberta de Mauricio Amster.

Mauricio Amster (1907-1980) arribà a Espanya des de Berlín, on havia completat els seus estudis, animat pel seu amic Marian Rawicz (1908-1974), un altre rellevant grafista amb qui va signar alguns treballs. La versatilitat d'Amster, la seua aptitud per al dibuix i els seus amplis coneixements i recursos gràfics el van convertir en un autor molt sol·licitat per editorials com Oriente, Cenit, Hoy, Ulises, Dédalo, CIAP o Fénix, on es va ocupar del disseny de totes les cobertes de la col·lecció Vida Nueva. També va col·laborar en iniciatives avantgardistes com *Diablo Mundo* (Madrid, 1934), el setmanari dirigit per Corpus Barga, del disseny del qual va ser responsable i per al qual va fer fotomuntatges. Durant la guerra, vinculat al partit comunista, va ser per un temps director de publicacions del Ministeri d'Instrucció Pública i treballà per a les editorials Estrella i Nuestro Pueblo.

Una de les seues obres més reconegudes va ser la *Cartilla escolar antifascista*, publicada el 1937. Després de la guerra s'exilià a Xile, on va dur a terme una important tasca docent i publicà dos valuosos manuals de tipografia, que van ser molt editats. També dissenyà per a editorials com Ziz-Zag i Cruz del Sur, i preparà acurades edicions de bibliòfil. Aquesta coberta per a la Revista de Occidente, en què practicà la retolació a pols, anuncia els treballs que posteriorment va fer a Xile.

[Guía, Vela, 17 / Amster, 94, 105, 110, 111, 114, 126, 134, 135, 165, 187, 190 / Aub, 1-38, 40-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63 / Rawicz, 86, 88, 89, 93, 95, 98, 104, 106, 107, 116, 118, 174].

Atribuït a Max Aub.

40. ALFRED JARRY

Gestes et opinions du Docteur Faustroll, pataphysicien, Paris, Librairie Stock, 1923.

En la pàgina 6, retrat d'Alfred Jarry per Picasso.

[Guía, Picasso, 35 / Aub, 1-39, 41-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

Atribuït a Max Aub.

41. MANUEL MAPLES ARCE

Poèmes interdits. Traduits de l'espagnol par Edmond Vandercammen, s. l. [Bruxelles], Les Cahiers du Journal des Poètes, 1936.

Retrat de Manuel Maples Arce, per Edmond Vandercammen. Dedicatòria: "A Max Aub, de tout Coeur. Son ami Edm. Vander".

A la biblioteca d'Aub hi havia moltes obres dedicades per Edmond Vandercammen, poeta i traductor al francès de *Fábula verde* (*Fable Vert*), publicada el 1937.

[Guía, Aub, 1-40, 42-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

42. PABLO MINELLI-GONZÁLEZ

7 Campanas. Poemas, Madrid, Colección Isla, 1935.

Dedicatòria: "A Max Aub –poeta, artista y hombre–lira, cincel y mano. Muy afectuosamente P. Minelli Gz. Madrid 1935".

A l'interior hi ha dos fulls solts; un apunt sobre la biografia i l'obra de l'autor –deixeble de Julio Herrera y Reisig– i una reproducció fotogràfica del retrat pintat per Genaro Lahuerta. Hi ha poemes dedicats a Carlos María Vallejo i a Alejandro Gaos, entre altres. Genaro Lahuerta, i també Pedro Sánchez (Pedro de Valencia), van ser pintors molt vinculats a Max Aub. El retrat de l'escriptor que Lahuerta va pintar el 1932 li va valdre la tercera medalla en l'Exposició Nacional d'aquell any.

[Guía, Aub, 1-41, 43-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63 / Alejandro Gaos, 49 / Lahuerta, 45, 58 / Pedro Sánchez, 45, 58].

Retrat de Pablo Minelli-González, per Genaro Lahuerta.

43. PAUL MORAND

Lampes à arc; avec un dessin de l'auteur, Paris, Au Sans Pareil, 1920. Collection de Littérature.

Paul Morand (1888-1976) va residir a Madrid, entre 1918 i 1919, com a tercer secretari d'ambaixada, i alguns dels poemes d'aquest llibre s'inspiren en motius espanyols. Un dels primers escrits d'Aub va ser una ressenya de *L'Europe galante*, de Paul Morand, apareguda en la revista *Alfar* el 1925.

[Guía, Aub, 1-42, 44-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

Atribuït a Max Aub.

Dibuix de Paul Morand.

44. ALFONSO REYES

Discurso por Virgilio, México, Contemporáneos, 1931.

Dedicatòria: "Para Max Aub - con las dos manos sobre el mar Alfonso Reyes Río 1931".

A l'interior, hi ha un full solt amb fe d'errates. En la contracoberta, marca editorial de *Contemporáneos*, obra de Gabriel García Maroto. L'escriptor mexicà Alfonso Reyes (1889-1959) va estar sempre molt vinculat a l'àmbit cultural espanyol. Va residir a Madrid entre 1914 i 1924, on freqüentà la tertúlia de Pombo, i hi publicà els seus treballs sobre Góngora. Va col·laborar en diferents revistes, com ara *Alfar*, *La Gaceta Literaria*, *Héroe*, *Índice*, *Revista de Occidente* i en el diari *El Sol*. Durant la guerra civil defensà la causa republicana i en l'exili va acollir un bon nombre d'intel·lectuals a La Casa de España a Mèxic, creada el 1939, i convertida poc després en El Colegio de México, que Reyes va dirigir fins a la seua mort, el 1959.

Max Aub sempre admirà Reyes i li va estar molt agraït. El 1950, Reyes li va dedicar un exemplar de *Visión de Anáhuac* (1519), Madrid, Índice, 1923.

[Guía, Reyes, 45 / García Maroto, 122 / Aub, 1-43, 45-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

45. ALFONSO REYES

La caída. Exégesis en marfil, Río de Janeiro, Oficinas Gráficas Villas Boas, 1933.

Plec exempt, de catorze pàgines cosides amb cordell marró i sobrecoberta. Edició de tres-cents exemplars. En el colofó, dedicatòria i registre del número: "Ejemplar n.º 67 ofrecido a Max Aub Alfonso Reyes Encantado con el maravilloso cuaderno A!".

El quadern A (1934) va ser el segon llibre de poemes d'Aub. Reyes va ser un dels beneficiaris d'aquesta rara plaqueta, impresa en la Tipografia Moderna a cura de l'autor, l'edició de la qual va ser tan sols de quaranta exemplars. Autèntic llibre d'artista i exemple de la passió tipogràfica d'Aub, els poemes, estotjats en una caixa, tenen caplletres de Genaro Lahuerta i Pedro Sánchez i van precedits d'una carta d'Aub a José María de Cossío. [Guía, Reyes, 44 / Aub, 1-44, 46, 47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63 / Lahuerta, 42, 58 / Pedro Sánchez, 42, 58 / Cossío, 133].

Dedicatòria.

46. JULES ROMAINS

Amour couleur de Paris, suivi de plusieurs autres poèmes; avec un portrait de l'auteur gravé par A. D. de Segonzac, Paris, Éditions de la Nouvelle Revue française, 1921.

Jules Romains degué obsequiar Aub amb les seues obres, abundants a la seua biblioteca. Es van conèixer a Girona, el 1921, i Romains li va donar una carta de presentació per a Enrique Díez-Canedo. El 1940, com a president llavors del Pen Club internacional, li va

prestar ajuda quan Aub va ser denunciat i internat al camp de Roland Garros, a París. La fórmula narrativa “unanimista” que Romains practicà en la sèrie de 27 novel·les *Les hommes de bonne volonté* va influir en *El laberinto mágico* d'Aub.

[Guía, Romains, 21, 22 / Díez-Canedo, 2, 8, 9, 22 / Aub, 1-45, 47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

Atribuït a Max Aub.

Portada i retrat de Romains, per Segonzac.

(4

AUB EN VALÈNCIA I BARCELONA, TERTÚLIES, LLIBRERIES

La vitalitat, la cordialitat profunda de Max Aub, la seua mobilitat abans de la guerra d'Espanya –per motius professionals, sobretot, ja que el viatge era part essencial de la seua activitat comercial, com a representant del negoci del pare–, la seua curiositat literària i intel·lectual, permanentment oberta, propiciaren que establira i mantinguera una densa xarxa de relacions personals amb escriptors de València i d'altres llocs de l'estat espanyol, particularment els de Madrid i Barcelona. En aquesta darrera ciutat, més que a la primera, aquella atenció el vinculà amb alguns joves escriptors en català –llengua en que es va representar la seua primera obra de teatre que arribà a l'escenari, en traducció de J. Millàs-Raurell.

Aquests volums, amb les dedicatòries manuscrites dels autors presents en alguns, d'ells són el testimoni d'aquella àmplia obertura de coneixements i amistats, que permetia a Aub un contacte molt directe amb cercles que de vegades s'ignoraven o fins i tot estaven enfrontats entre ells.

Un d'aquells cercles, però no massa exclusivista, era, a València, la llibreria regentada per Miguel Juan, al carrer de Pascual i Genís, on es reunien sobretot joves poetes, erudits i narradors en castellà, tot i que també hi acudien, de tant en tant, escriptors en la llengua del país i alguns forasters, arribats a València per l'atzar d'una destinació com a funcionaris o per l'eventualitat d'una breu estada. Juan va ser, a més, editor d'alguns d'ells i promogué una important revista, *Gaceta del Libro*, que va aparèixer entre 1934 i l'inici de la guerra. Era un ambient en què s'entrecruaven les expectatives de triomf personal en l'àmbit de la literatura, des de la capital de província, amb els alineaments polítics propis del període, ben sovint contraposats fins a la violència verbal o física i en què es publicaren altres revistes, igualment memorables com ara *Taula de Lletres Valencianes*, *Murta*, *La República de les Lletres* o *Nueva Cultura*, aquesta fundada i dirigida per Josep Renau.

Durant el conflicte, l'establiment, i la mateixa biblioteca del propietari, van ser saquejats. En circumstàncies que ara com ara es desconeixen, alguns d'aquells llibres arribaren a la Biblioteca de la Universitat de València i allí es van quedar, com si foren residus d'un naufragi, perquè Miguel Juan, tot i que reprengué les activitats com a editor després de 1939, va desaparèixer, probablement, poc després.

47. FRANCISCO ALMELA Y VIVES

La novela de una novela, Buenos Aires, Editorial Radeba, 1934.

Dedicatòria: “Para Max Aub, de su viejo y buen amigo Almela y Vives”.

L'escriptor, erudit i poeta Francesc Almela i Vives (1903-1967) va ser un dels promotors de la revista

Taula de Lletres Valencianes (1927-1932), que va dirigir en l'última etapa. Col·laborà en *La Gaceta Literaria* i en diversos periòdics de València, Barcelona i Madrid, abans i després de la guerra. De la seua producció poètica s'ha destacat *Joujou* (València, 1933). *La novela de una novela* s'havia publicat en valencià, el 1930, en la col·lecció Nostra Novel·la, dirigida per Almela, de la qual s'hi mostra també un exemplar.

[Guía, Almela, 66, 67, 170 / Aub, 1-46, 50, 52-54, 56, 58-60, 62, 63].

48. ENRIQUE BARBUSSE

Fuerza. Tres películas, Madrid, Editorial Caro Raggio, s. a.

L'escriptor francès Henri Barbusse (1873-1935) va aconseguir un gran èxit amb la novel·la naturalista *L'Enfer*, publicada el 1908. També va obtenir una gran difusió el seu relat de la Primera Guerra Mundial *Le Feu*, que va aparèixer el 1916, molt elogiat ací per Vicent Blasco Ibàñez. Va ser un gran admirador de la Revolució Russa, i el 1923 s'afilià al partit comunista. El 1932, amb Vaillant-Couturier, Louis Aragon i André Malraux, entre altres, fundà l'AEAR, Associatió des Écrivains et Artistes Révolutionnaires (el model de l'UEAP, creada a València en 1934). Va morir a Moscou el 1935, any en què es publicà el seu llibre sobre Stalin. A Espanya va ser un autor molt traduït, en particular per l'editorial Cenit. Aquest exemplar degué pertànyer a la llibreria de Miguel Juan, situada al carrer de Pascual i Genís, 14, de València, que possiblement va ser confiscada durant la guerra. L'editor i llibreter Miguel Juan animà la revista mensual *Gaceta del Libro* (21 números, entre novembre de 1934 i juliol de 1936) i va acollir durant aquells anys una heterogènia tertúlia. Pla i Beltran li va dedicar un poema en l'obra *Huso de eternidad* (1930). Disposem de ben poca informació sobre Juan que, pel que sembla, va morir el 1943.

[Guía, Barbusse, 88, 89, 106, 120 / Miguel Juan, 49, 51, 55, 57, 64, 65, 131 / Blasco Ibàñez, 156, 158, 167, 184 / Malraux, 110 / Pla i Beltran, 53, 55, 131, 132].

49. ALEJANDRO GAOS

Impetu del sueño. Poemas, s. l. [Cadis], [s. n.], Colección de la Revista Isla, 1934.

Dedicatòria: "Para el amigo Miguel Juan. Con un abrazo Alejandro Gaos 1934".

Germà de Carlos, José, Ángel, Vicente i Lola Gaos, Alejandro Gaos (1907-1958), poeta i professor de literatura, va col·laborar en les revistes *Alfil* i *Murta*. [Guía, Alejandro Gaos, 42 / Miguel Juan, 48, 51, 55, 57, 64, 65, 131 / José Gaos, 16, 50 / Carlos Gaos, 50 / Ángel Gaos, 133].

50. HANYBAL GAOS

Mapa-Mvndy, Madrid, Ediciones Poesía Nueva, 1934.

Dedicatòria: "Para Max Aub, dramaturgo, poeta, amigo. Con un cordial abrazo. H. Gaos. Abril 1934". El poema "Cinematógrafo" està dedicat a Max Aub; el poema "Playa 1950", a José Medina, i el titulat "De-seo", al mateix Hanybal Gaos. L'autoria és controvertida. *Hanybal Gaos* podria ser pseudònim de José Gaos. Altres composicions del llibre estan dedicades a León Alcalay, Charito Baños, Piluca M. Baños, Leopoldo

Castedo, Melchor Fernández Almagro, José F. Montecosinos, Josefina Marín, Germán Plomonte [Germán Bleiberg], Felisina Recio de la Serna, Luis Rosales, Luis Seoane i als pares de l'autor. José Gaos (1900-1969) estudià a Madrid, i va ser deixeble de José Ortega y Gasset, Manuel García Morente i Xavier Zubiri. Col·laborà en la *Revista de Occidente* fent nombroses traduccions. Max Aub, José Gaos, José Medina Echavarría i Carlos Gaos formaven un grup, "tal vez el único en Valencia", va escriure Aub, anys després, "que sabía de lo estricto contemporáneo". Max Aub li havia dedicat el seu "melodrama" *Crímen*, escrit el 1923 i publicat el 1931. Quan va conèixer la seua mort, va escriure una emocionada necrològica, "José Gaos", que es va publicar en *Cuadernos Americanos* i en *Cuadernos para el Diálogo* el 1970.

[Guía, José Gaos, 16, 49 / Aub, 1-47, 52-54, 56, 58-60, 62, 63 / Medina, 31 / Carlos Gaos, 49].

51. JUAN GIL-ALBERT

La fascinación de lo irreal. Viñeta y dibujos de Manuel Redondo, València, Tipografía "La Gutenberg", 1927.

Dedicatòria: "A Miguel Juan. Juan Gil-Albert. 1935". Primer llibre de Juan Gil-Albert (1904-1994), amb il·lustracions de Manuel Redondo, a qui havia conegut a Madrid i que es va ocupar també d'il·lustrar el segon llibre, *Vibración de estío*, que va aparèixer el 1928. [Guía, Gil-Albert, 23, 52-54, 131, 173 / Miguel Juan, 48, 49, 55, 57, 64, 65, 131].

52. JUAN GIL-ALBERT

Como pudieron ser. Galerías del Museo del Prado. València, Imprenta "La Gutenberg", 1929.

Pròleg de Francisco Pina, "El estilista y la historia". Dedicatòria: "Para Max Aub. Juan Gil-Albert 1929". Anys després van coincidir a l'exili, a Mèxic, d'on va tornar Gil-Albert el 1947. En el primer viatge d'Aub a València després de la guerra civil, Gil-Albert li dedicà un exemplar de *La trama inextricable. Prosa. Poesía. Crítica* (València, Imprenta Esteve y Arnau, 1968): "A Max, como recuerdo de este encuentro, casi póstumo, en la Valencia de nuestra juventud. Con el afecto viejo de / Juan. / Septiembre 1969". [Guía, Gil-Albert, 23, 51, 53, 54, 131, 173 / Aub, 1-47, 50, 53, 54, 56, 58-60, 62, 63].

53. JUAN GIL-ALBERT

Disipadas mariposas. Ornamentació de Juanino, València, Tipografía Moderna, 1935.

Foli plegat. Dibuix en coberta i en l'interior. En la coberta s'indica que l'edició consta de 100 exemplars numerats. En la contracoberta hi ha la dedicatòria i el registre numèric: "NÚM. 24. Max Aub. Con un saludo cordial de J. Gil-Albert 1935". El pintor i dissenyador Joan Renau (1913-1990) va signar com a *Juanino* per a diferenciar-se del seu germà. "Es de tanta exuberancia su personalidad que

arrambla hasta con el apellido paterno. Yo seré”, va escriure en les seues memòries, “el *hermano de Renau*”. Membre de la FUE, simpatitzà amb els anarquistes, tot i que més tard es va afiliar al partit comunista i a l'UEAP, la Unió d'Escriptors i Artistes Proletaris. Dissenyà la coberta d'*Huso de eternidad*, de Pasqual Pla i Beltran (1930). Durant la guerra col·laborà en *Nueva Cultura*. Es va exiliar a Colòmbia i Mèxic, i tornà a València el 1957. És interessant la lectura de les seues memòries *Pasos y sombras. Autopsia* (Mèxic, Aquelarre, 1953); sobre Gil-Albert escriu: “Por aquellos días, antes de que me lo presentasen, acostumbraba a vestir peligrosamente: chaqueta y pantalón golf, de profundo azul marino, corbata estridente, camisa blanca, chaleco de punto y medias de amarillo limón y zapatos de ante negro. No hago maldito caso de chismorreos y habladurías de pueblo. Voy con él, sin importarme un bledo el qué dirán. / Gil-Albert es tan delicado y exquisito como persona de calidad y escritor de raza. Escribe en cuartillas casi tan inmatrimales como alas de mariposa”. [Guía, Gil-Albert, 23, 51, 52, 54, 131, 173 / Juanino Renau, 23, 31, 131, 132, 173 / Aub, 1-47, 50, 52, 54, 56, 58-60, 62, 63 / Pla i Beltran, 48, 55, 131, 132].

54. JUAN GIL-ALBERT

Misteriosa presencia. Sonetos, 1935.

Manuscrit autògraf. Quadern, 21,5 x 14 cm, 12 fulls, foliació posterior a llapis.

Dedicatòria: “A Max Aub con mi amistoso agradecimiento. Juan Gil-Albert 1935”.

La dedicatòria del manuscrit revela la complicitat lectora entre Aub i Gil-Albert. *Misteriosa presencia*, el primer llibre de poemes de Gil-Albert, es va imprimir a Madrid, en Ediciones Héroe, el 1936. En [10] f. *recto* pot llegir-se: “Treinta sonetos amorosos / escritos al borde de las acequias / en alicantinos parajes. / Alcoy-Valencia 1935”. En l'edició no es recull un sonet preliminar de Rafael Duyos, titulat “Juan Gil Albert”, i s'hi incorporen quatre composicions, els anomenats “quatre sonets valentins”. Hi ha petites variants entre el manuscrit i l'edició; la més important es troba en el sonet xxviii, versos 13 i 14; en la versió impresa es llegeix: “condúceme a la selva más oscura / donde hallemos los dos sol prometido”; i en la versió manuscrita: “penérame en la selva más oscura / donde haremos los dos lo prometido”

[Guía, Gil-Albert, 23, 51-53, 131, 173 / Aub, 1-47, 50, 52, 53, 56, 58-60, 62, 63].

Dedicatòria i sonet de Rafael Duyos.

55. RAMÓN GÓMEZ DE LA SERNA

Greguerías escogidas [en coberta: *Las 636 mejores greguerías de Ramón Gómez de la Serna*], París-Madrid-Lisboa, Agencia Mundial de Librería, s. a. [ca. 1926].

Coberta i il·lustracions de B[on].

Bon és pseudònim de Romà Bonet (1886-1967), singu-

lar pintor i caricaturista. Va recórrer Espanya amb un carro tirat per cavalls, i després amb una furgoneta, pronunciant “conferències mudes” i exposant les seues obres. Il·lustrà moltes obres de Ramón Gómez de la Serna, i va ser assidu de la tertúlia de Pombo. Pasqual Pla i Beltran li va dedicar l'obra *Huso de eternidad*, publicada el 1930, de la qual s'exposa ací un exemplar. El llibre degué pertànyer a la llibreria de l'editor i llibreter Miguel Juan.

[Guía, Gómez de la Serna, 8, 12, 18, 150, 180 / Bon, 131 / Miguel Juan, 49, 51, 57, 64, 65, 131 / Pla i Beltran, 48, 53, 131, 132].

56. LLUÍS GUARNER

Cançons de terra i de mar. Pròleg d'Eduard López-Chavarri. Il·lustracions musicals d'E. López-Chavarri, Manuel Palau i Vicent Garcés, Castelló de la Plana, Societat Castellonense de Cultura, 1936.

Il·lustracions de Mezquita Almer. Dedicatòria: “Para Max Aub, escritor de mi devoción; con todo afecto Luis Guarnier”.

Bona part de la primera edició d'aquesta obra del poeta, narrador i erudit Lluís Guarnier (1902-1986) és va perdre en començar la guerra. Després, ha estat objecte de reedicions en facsimil. L'autor publicà també el poemari *Recança de tardor* (1948), *La Renai-xença valenciana i Teodor Llorente* (1985), diversos estudis sobre Vicent V. Querol i una interessant guia de viatges pel País Valencià.

[Guía, Guarnier, 74 / Aub, 1-47, 50, 52-54, 58-60, 62, 63].

57. BENJAMÍN JARNÉS

El profesor inútil. Nueva edición, Madrid, Espasa-Calpe, 1934.

Exemplar mancat de coberta. Dedicatòria: “A Miguel Juan, afectuosamente. Benjamín Jarnés. 1935”.

El novel·lista i crític Benjamín Jarnés (1888-1949) és el més important prosista del 27 i el principal autor de la novel·la “deshumanitzada”. Després de la guerra, es va exiliar a Mèxic, encara que tornà a Espanya poc abans de morir.

[Guía, Jarnés, 17, 131, 180 / Miguel Juan, 49, 51, 55, 64, 65, 131].

Dedicatòria.

58. JUAN LACOMBA

Carácter. Poemas. Ler cuaderno de “puerto”, València, s. n., 1928.

Impreso en Tipografía Moderna, València.

Edició de 50 exemplars en paper de fil, fora de la venda, numerats de l'1 al 50, i 250 exemplars en paper verjurat espanyol, numerats del 51 al 300; aquest n'és l'exemplar 294. El poema titulat “Espejo” està dedicat a Max Aub. També hi ha poemes dedicats a Genaro Lahuerta, Pedro Sánchez, Raimundo Gaspar i Luciano de San-Saor (pseudònim de Lucía Sánchez Saornil), entre altres. Joan Lacomba (1900-1963) havia publicat

l'any anterior, també en la Tipografia Moderna, *Libros de estampas*, encara postmodernista. *Carácter* participa ja de l'estètica neopopulista del 27. L'anunciada revista *Puerto* no arribà a publicar-se. Lacomba va escriure en castellà i en català i prestà una especial atenció a la literatura relacionada amb la infància: *Los niños cantan* (1936) i *Teatro épico infantil* (1939). [Guía, Aub, 1-47, 50, 52-54, 56, 59, 60, 62, 63 / Lahuerta, 42, 45 / Pedro Sánchez, 42, 45]. Atribuït a Max Aub.

59. JOSEP MARIA LÓPEZ-PICÓ

Invocació secular. Op. XVIII, [Boixos de Josep Obiols], Barcelona, Impremta Altés, 1926.

Dedicatòria: "A Max Aub Homenatge de L-P".

A la biblioteca de Max Aub hi havia un bon nombre d'obres de López-Picó. Aub considerava que els tres majors poetes catalans eren Josep Carner, Josep Maria López-Picó i Carles Riba. Josep Maria López-Picó (1886-1959), poeta i editor, fundà amb Joaquim Folguera *La Revista* i la col·lecció de llibres Publicacions de La Revista, fou membre de l'Institut d'Estudis Catalans i autor d'una extensa obra poètica, de vegades amb tons metafísics o religiosos, i d'un interessant dietari publicat pòstumament.

[Guía, López-Picó, 60 / Riba, 62 / Aub, 1-47, 50, 52-54, 56, 58, 60, 62, 63].

60. JOSEP MARIA LÓPEZ-PICÓ

L'oci de la paraula. Op. XX, [Boixos de Josep Obiols], Barcelona, Impremta Altés, 1927.

[Guía, López-Picó, 59 / Obiols, 22, 69 / Aub, 1-47, 50, 52-54, 56, 58, 59, 62, 63].

Atribuït a Max Aub.

61. DOCTOR MOLLÀ

La mujer y el deporte. Pròleg del Dr. Recasens, Madrid, Librería Médica R. Chena y Comp.^a, 1931.

Coberta de Nano. Etiqueta: "Librería Miguel Juan. Pascual y Genís, 14. Valencia".

Nano és pseudònim de Ferran Gascó, creador de la Sala Blava el 1929.

[Guía, Miguel Juan, 49, 51, 55, 57, 64, 65, 131].

62. CARLES RIBA

Estances. Llibre segon. Precedit de la reedició del primer, Sabadell, Edicions La Mirada, 1930.

Dedicatòria: "A Max Aub, amic 100 %, com ell ha formulat, bon químic –o cineasta?– de l'amistat. C Riba Nadal 1931".

El poeta, humanista i crític literari Carles Riba i Braccons (1893-1959) és una de les figures més destacades de la literatura catalana del segle xx, amb obres com ara *Estances* (1919), *Elegies de Bierville* (1943), *Del joc i del foc* (1947) i les seues traduccions de l'*Odíssea*, Plutarco, Kavafis i altres autors, a més dels volums de crítica *Els marges* (1927), *Per comprendre* (1937) i *Més els*

poemes (1957). Fidel a la Generalitat i a la República, visqué exiliat alguns anys.

[Guía, Riba, 59 / Aub, 1-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 63].

Dedicatòria.

63. JOAN SALVAT-PAPASSEIT

Poemes en ondes hertzianes, Barcelona, Mar Vella, 1919.

Coberta i cinc dibuixos de Joaquim Torres-Garcia; retrat de l'autor per Rafael Barradas.

Joan Salvat-Papasseit (1894-1924) fou, malgrat la seua curta vida, un profund renovador de la poesia catalana contemporània, amb llibres com aquest i també amb *L'irradiador del port i les gavines* (1921), *Les conspiracions* (1922), *Óssa Menor* (1925), *La gesta dels estels* (1922) i *La rosa als llavis* (1923). La relació amb el pintor Rafael Barradas, també uruguaià, ajudà Joaquim Torres-Garcia (1874-1949) a deixar enrere el seu inicial noucentisme. Torres-Garcia, figura molt notable de l'avantguarda artística, va mantenir una gran amistat amb Salvat-Papasseit, en les revistes del qual col·laborà amb textos i dibuixos.

[Guía, Salvat-Papasseit, 33 / Barradas, 33 / Aub, 1-47, 50, 52-54, 56, 58-60, 62].

Atribuït a Max Aub.

Poema "54045", dedicat a J. V. Foix, i dibuix de Joaquim Torres-Garcia.

64. PHILIPPE SOUPAULT

Yanquis y rusos. Traducido del francés por José Madinaveita, Madrid, Dédalo. Colección Cultura Política, 1932.

Dues etiquetes: "Librería Miguel Juan. Pascual y Genís, 14. Teléfono 16522 Valencia".

L'autor (1897-1990), poeta, novel·lista i crític francès, participà activament en el moviment dadaïsta i fundà després, amb André Breton, el surrealisme.

[Guía, Miguel Juan, 49, 51, 55, 57, 64, 65, 131 / Bréton, 10, 32].

65. B. TORRALBA DE DAMAS

Filosofía del toreo. Prólogo de Marcial Lalanda. Ilustraciones de K-Hito, Madrid, Espasa-Calpe, 1932.

Etiqueta: "Librería Miguel Juan Pascual y Genís, 14 Valencia".

Benedicto Torralba de Damas publicà també *Las infantinas* (1919), la novel·la *En los nidos de antaño*, el drama ambientat en les guerres carlistes *Más leal que galante* (1935), amb Antonio Pérez de Olaguer, i *Montserrat: la montaña-milagro* (1929), amb Salvador Roca. *K-Hito* és pseudònim de Ricardo García López.

[Guía, Miguel Juan, 49, 51, 55, 57, 64, 131].

EN LA LENGUA DEL PAÍS

Els llibres mostrats ací tenen una característica comuna, a banda el lloc on les circumstàncies els han reunit: estan impresos en català, bé perquè així foren escrits orginàriament, bé es van traduir a aquesta llengua. Pel que fa a l'origen, poden ser agrupats en tres blocs.

D'una banda, hi ha els que provenen de la biblioteca personal del professor universitari Emili Gómez Nadal (València 1907-València d'Agén 1993), fàcilment identificables pel fet d'estar-li dedicats per algun company del món acadèmic, de València o de Barcelona, pel seu germà de pare, el bibliòfil i mecenes Nicolau Primitiu Gómez Serrano o per algun amic.

D'una altra banda, hi ha exemplars procedents de donacions fetes per alguns organismes, en especial pel Servei de Biblioteques al Front, que depenia del departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i que va ser creat el 1937 per Antoni Maria Sbert, per tal de facilitar la lectura en català a les persones mobilitzades. El Servei tenia dos dipòsits de llibres, des d'on es distribuïen a les tropes mobilitzades. Un estava a Cervera i l'altre a Tarragona –el llistat d'obres que hi havia en aquest darrer ha estat publicat per la Biblioteca de Catalunya. És possible que aquests llibres arribassen a València per un de dos conductes alternatius: bé a través del mateix Gómez Nadal, que mantenia contacte amb alguns intel·lectuals del Principat, o bé –encara que no en porten cap segell– com una donació a Cultura Popular, una institució en la qual també va treballar G. Nadal durant algun temps. I encara hi ha altres obres que per un signe o altre poden ser considerades producte d'una donació oficial.

El tercer bloc que es pot distingir en aquest espai de l'exposició hi ha uns quants quaderns de la col·lecció de relats breus *Nostra Novel·la*, que es va publicar a València entre 1920 i 1931, per iniciativa d'alguns joves escriptors –entre els quals Almela i Vives i Faust Hernández Casajuana–, preocupats per la manca d'una narrativa feta al País Valencià en català i que arribara a un públic més o menys ampli i popular. Tots aquests quaderns procedeixen, pel que sembla, de la biblioteca particular d'un petit industrial del barri del Mercat –o de Velluters, com se l'ha anomenat més recentment–, cosa que podria indicar que l'objectiu dels creadors de la col·lecció va ser assolit, si més no en part. Per què i com van arribar ací aquestes innocents narracions és un més dels enigmes del fons de llibres que ací en part s'exhibeix.

66. JOSEP ALCIRA

Lo que ningú sap. Il·lustracions de A. Vercher, València, Nostra Novela, s. a.

Segell: "Fàbrica de Varillajes para Abanicos de Vicente Gimeno. Calle de Ensendra, 22 Valencia".

Número 29 de *Nostra Novel·la*. Josep Alcira és el pseudònim del periodista i narrador Josep Bolea, que fou autor amb Francesc Almela i Vives de l'obra de teatre *Lenin. Escenes de la revolució russa*, estrenada a València el 1932 i després, en versió castellana –llengua en què s'edità– a Madrid. S'exilià a Mèxic després de la guerra i allí va publicar alguna narració en castellà.

[Guía, Almela, 47, 67, 170 / Lenin, 85, 127, 137, 141].

67. FRANCESC ALMELA I VIVES

La novela d'una novela. Il·lustracions de Manolita Ballester, València, Nostra Novela, 1930.

Segell: "Fábrica de Varillajes para Abanicos de Vicente Gimeno. Calle de Ensendra, 22 Valencia".

Número 27 de *Nostra Novel·la*.

[Guía, Almela, 47, 66, 170 / Manuela Ballester, 96, 120, 132].

68. ENRIC BASTIT GARCIA

Petits assaigs filosòfics, València, Formació Política i Responsabilitat Ciutadana, 1938.

"Amic lector", pròleg d'Antoni Igual Ubeda. Imprès en Tipografia Moderna.

Bastit fou membre de l'Agrupació Valencianista Republicana, creada a València el 1930 i derivà després cap a posicions més a l'esquerra, en fundar un petit grup sense ressò, Nova Germania. Durant la guerra fou president de l'Ateneu Mercantil de València, convertit en Ateneu Popular. Fou empresonat després de la victòria franquista i morí a la presó de Sant Miquel

dels Reis. L'origen d'aquest llibre és una sèrie de conferències radiofòniques sobre temes bàsics de política democràtica.

69. ENRIC BEGUÉ / JAUME VICENS

Història. Primeres lectures. Dibuixos de Josep Obiols, Barcelona, Publicacions de l'Editorial Pedagògica. Associació Protectora de l'ensenyança catalana, 1936.

Segell: "Servei de Biblioteques. Donatiu".
Jaume Vicens Vives (1910-1960) fou un renovador de la historiografia catalana, influït pel grup francès dels *Annales* i creador d'una escola que influï al seu torn en la Universitat de València, a través del mestratge de Joan Reglà i d'Emili Giralt i Raventós, especialment. [Guia, Obiols, 22, 60].

70. FRANCESC CARRERES I DE CALATAYUD

El cavaller del dubte. Novel·la. Amb un pròleg de Carles Salvador, Castelló de la Plana, 1933. Biblioteca de Contemporanis VII.

Dedicatòria: "Per a Emili Gómez Nadal, amb la bona amistat de F. Carreres Calatayud. Val i Juny 1933".
L'autor (nascut a València el 1916), que fou molts anys professor d'anglès a la Universitat de València, procedia d'una família d'erudits valencianistes (el seu avi fou Francesc Carreres Vallo; el seu pare, Salvador Carreres Zacarés). Va ser, com Emili Gómez Nadal (1907-1993), un dels membres més actius d'Acció Cultural Valenciana (fundada el 1930), que tractà de renovar la Universitat de València i d'introduir-hi idees nacionalistes. Després de la guerra abandonà el creure de la narrativa i l'ús escrit del català. [Guia, Gómez Nadal, 71, 77, 79-81, 165, 173].

71. BERNAT DESCLOT

L'alliberament de Catalunya. Versió moderna i anotació de R. Aramon i Serra, Barcelona, Editorial Barcino, 1935, Els clàssics catalans modernitzats, Núm. 4.

Dedicatòria: "A l'estimat amic E. Gómez Nadal amb tot l'afecte de R. Aramon i Serra. nov. 1935."
El filòleg R. Aramon i Serra (Barcelona 1907-2000), format a les universitats de Barcelona, Madrid, Berlín i Leipzig fou professor de la primera, durant la República, i en quedà exclòs pel franquisme. Contribuí eficaçment a mantenir actiu l'Institut d'Estudis Catalans durant aquell règim, com a secretari; en fou després vicepresident i president d'honor. [Guia, Gómez Nadal, 70, 77, 79-81, 165, 173].

72. FELIU ELIAS

L'art de la caricatura, Barcelona, Editorial Barcino, 1931. Col·lecció Popular Barcino, LXVI.

En la coberta, vinyeta de Joan G. Junceda. Segell: "Servei de Biblioteques. Donatiu".

Feliu Elias (Barcelona 1878-1948), crític i historiador de l'art, fou també, sempre amb un èxit notable, pintor, caricaturista i escriptor. Col·laborà assíduament en periòdics de Barcelona, Madrid i París. [Guia, Elias, 150].

73. ROBERTO FEO I GARCIA

Agressius químics, València, Institut d'Estudis Valencians, 1937. Sèrie Popular de Vulgarisació Científica, 1.

L'autor fou professor de ciències a l'Institut Sant Vicent Ferrer, de València. Durant la guerra, membre de la secció de ciències de l'Institut d'Estudis Valencians, creat el 1937 pel conseller de cultura del Consell Provincial de València, Francesc Bosch i Morata.

74. LLUIS GUARNER

Taronja a 51° de latitud Nord. Il·lustracions de Renau, València, Nostra Novela, 1930.

Segell: "Fàbrica de Varillajes para Abanicos de Vicente Gimeno. Calle de Ensendra, 22 Valencia".
Número 26 de Nostra Novela-la. [Guia, Guarnier, 56 / Renau, 53, 96, 120, 121, 131, 152, 154].

75. EDUARD LÓPEZ CHAVARRI

Proses de viatge, Valencia, L'Estel, s. a.

Segell: "Donatiu de la Conselleria de Cultura del Consell Provincial de València".
El periodista, narrador, compositor i musicòleg López-Chavarri i Marco (1875-1970) es dedicà al periodisme (fou molts anys redactor de *Las Provincias*) i a la docència, al Conservatori de la seua ciutat natal. Publicà, entre altres obres, *Cuentos líricos* (1907), amb pròleg de Santiago Rusiñol.

76. ERNEST MARTINEZ FERRANDO

Remor de veus al cementiri, Barcelona, Edicions de la Rosa dels Vents, 1936. Quaderns Literaris, volum 119.

Segell: "Servei de Biblioteques. Donatiu".
El narrador, traductor i historiador Jesús-Ernest Martínez Ferrando (1891-1965), germà del poeta Daniel i del polític i periodista Eduard, publicà els relats *Les llunyanyes suggestives i altres proses* (1918), *El farsant i l'enamorada* (1919), *Primavera inquieta* (1929) i *L'altre geperut i alguns contes més* (1963), a més de nombrosos treballs historiogràfics. Fou director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

77. FELIP MATEU I LLOPIS

El País Valencià, València, L'Estel, Quaderns d'Orientació Valencianista, [1933].

Dedicatòria: "A l'amic Emili G. Nadal de qui tant pot esperar la història de València. Afectuosament, F. Mateu i Llopis. 22-VII-33".

El numismàtic, professor i bibliotecari autor (1901-1989) d'aquest assaig historicogeogràfic, fou membre d'Acció Cultural Valenciana i autor de nombrosos estudis de la seua especialitat. Durant la guerra contribuï al salvament de nombrosa documentació antiga. Després fou director de la Biblioteca de Catalunya, convertida pel franquisme en *Biblioteca Central*.
[Guía, Gómez Nadal, 70, 71, 79-81, 165, 173].

78. MIQUEL A. NAVARRO

Com en la llegenda. Il·lustracions de Pérez Contel. Recomanada per el nostre Concurs [en la coberta: *Recomanada en el nostre Concurs*], València, Nostra Novel·la, 1931.

Número 39 de Nostra Novel·la.
[Guía, Pérez Contel, 133, 136, 173].

79. NICOLAU PRIMITIU

La llengua valenciana a l'escola, València, Imp. Vicent Castell, 1936.

Dedicatòria: "A N^o Emili Gomez Nadal, un volgut germà. Nicolau Primitiu".
Tirada de 500 exemplars. Nicolau Primitiu Gómez Serrano (1877-1971), escriptor, editor i bibliòfil, germà de pare d'E. Gómez Nadal, fou dues vegades president de Lo Rat-Penat i membre destacat del Centre de Cultura Valenciana. Després de la guerra fundà i dirigí la revista *Sicània* i l'editorial del mateix nom. Aplegà una valuosa col·lecció de llibres, molts dels quals de temàtica valenciana o editats al País Valencià, que, per donació dels seus hereus, constituï la base fonamental per a la creació de la Biblioteca Valenciana.
[Guía, Gómez Nadal, 70, 71, 77, 80, 81, 165, 173 / Primitiu, 80].

80. NICOLAU PRIMITIU

El bilingüisme valencià, València, Impremta Josep Melià, 1936.

Coberta d'Armando Ramón. Dedicatòria: "Al meu germà Emili, retudament [?] Nicolau Primitiu". Segell: "Cultura Popular Paz 23 Telf 10918 Valencia".
Tirada de 500 exemplars.
[Guía, Gómez Nadal, 70, 71, 77, 79, 81, 165, 173 / Primitiu, 79].

81. ISMAEL ROSELLÓ

Espill de bon amor. Il·lustracions de Joan Llovera, València, Nostra Novel·la, 1931.

Dedicatòria: "Al bon amic, fervorós valencianista i company de tasques llibertàries Emili Gomez Nadal afectuosament. Ismael Roselló Zurriaga Ciutat 24 Maig 1931". Número 52 de Nostra Novel·la. L'autor fou un mestre d'escola, valencianista, que milità en l'Agrupació Valencianista Republicana, amb Gómez Nadal, Adolf Pizcueta, Francesc Soto Mas, Enric

Navarro i Borràs i d'altres. Després de la guerra, contribuï a la reactivació del valencianisme i a l'ensenyança de la llengua, a Lo Rat-Penat.
[Guía, Gómez Nadal, 70, 71, 77, 79, 80, 165, 173].

Dedicatòria.

82. CARLES SALVADOR

Barbaflorida Profesor. Il·lustracions d'Espert, València, Nostra Novel·la, 1930.

Número 15 de Nostra Novel·la.
L'escriptor Carles Salvador i Gimeno (València 1897-1955) deixà una abundant obra escrita (poesia, narracions, teatre i articles de premsa apareguts en periòdics de València, Castelló de la Plana i Barcelona). Treballà de manera decisiva en favor de l'ensenyament del català a l'escola i en altres àmbits –després de la guerra, fundà (1951) els cursos de llengua valenciana a Lo Rat-Penat– i en la difusió de la normativa ortogràfica definida per Pompeu Fabra.
[Guía, Salvador, 83].

83. CARLES SALVADOR

Ortografia valenciana. Curs elemental. Amb exercicis pràctics, València, Publicacions de la Conselleria de Cultura del Consell Provincial de València, s. a. [1937].

El pròleg està datat al març de 1937. Aquesta obra és una de les diverses contribucions de l'autor de la difusió de la normativització del català al País Valencià, refermada sobretot amb la seua Gramàtica valenciana (1951 i nombroses edicions posteriors). Durant la guerra, Carles Salvador fou secretari de l'Institut d'Estudis Valencians i membre de la delegació valenciana al II Congrés Internacional d'Escriptors per a la Defensa de la Cultura (1937), en nom de la qual llegí un important document col·lectiu.
[Guía, Salvador, 82].

84. FRANCESC TRABAL

Vals, s. l. [Barcelona], Edicions Proa, 1935.
Col·lecció La Mirada.

Segell: "Servei de Biblioteques. Donatiu".
Indicació del tiratge: 10 exemplars en paper Japó Imperial; 10 en paper Holanda Van-Gelder; 5 en paper Rives-Anamm; 10 en paper Rives Vitela blanco; 10 en paper Rives Vitela os; 75 en paper Guarro, numerats: els primers 25 signat per l'autor per a bibliòfils de la col·lecció La Mirada, i els altres cinquanta per a la venda; 700 en paper especial L. M. sense numerar. Francesc Trabal (1899-1957) fou novel·lista, redactor i director del *Diari de Sabadell* i col·laborador de diversos periòdics. Publicà diverses narracions. Durant la guerra fou un dels organitzadors del Servei de Biblioteques del Front. Després s'exilià a França i Xile.

85. A. ТХÈКHOV

Una cacera dramàtica. Traducció directa del rus per Andreu Nin, Badalona, Edicions Proa, 1936. Biblioteca A tot vent 89.

Segell: "Servei de Biblioteques. Donatiu".

Aquesta obra del narrador i dramaturg rus (1869-1904) fou traduïda pel polític Andreu Nin (1892-1937), dirigent de la CNT i després evolucionat cap al comunisme, que va viure alguns anys a Moscou com a

membre destacat de la Internacional Sindical Roja. Tornà a Catalunya i fou un dels dirigents del comunisme d'esquerra i del POUM. Durant la guerra d'Espanya, després d'haver estat conseller de la Generalitat de Catalunya, fou segrestat pels serveis secrets soviètics i presumiblement assassinat a Madrid. Traduí també al català o al castellà Dostoievski, Tolstoi, Marx, Lenin i Trotski. [Guía, Nin, 101 / Marx, 172 / Lenin, 66, 127, 137, 141 / Trotsky, 118, 119].

(6

NOUS LLIBRES, NOUS LECTORS: L'EDITORIAL CENIT

El 1927, la Compañía Iberoamericana de Publicaciones, creada a Madrid tres anys abans, va plantejar un ambiciós programa editorial i empresarial. Va ser obra de Pedro Sáinz Rodríguez, catedràtic i escriptor de filiació monàrquica. No s'hi proposava res de nou que tinguera relació amb temes, autors o amb el disseny dels llibres. La novetat arribà el 1928 amb la creació pràcticament simultània de dues editorials: Oriente i Cenit. Dues editorials sorgides d'un mateix entorn de joves d'esquerres com Rafael Giménez Siles, José Antonio Balbontín, José Venegas i José Díaz Fernández, entre altres, cansats de la severitat de la censura amb la revista *Post-Guerra*, promoguda per ells, el primer número de la qual havia eixit al juny de 1927. La censura del règim de Primo de Rivera era rigorosa amb la premsa periòdica, però desapareixia amb els llibres que superaven les dues-centes pàgines, ja que el seu alt preu limitaria el públic lector. Aquesta va ser la raó que portà aquest grup a plantejar la necessitat de fundar Ediciones Oriente. El ràpid èxit econòmic de la nova editorial propicià que un dels seus socis, Giménez Siles, decidira deixar Oriente i crear un altre segell. D'aquesta manera va nàixer Cenit, que va comptar amb l'ajuda econòmica de Graco Marsá i amb l'orientació editorial de Juan Andrade, persona ben relacionada amb cercles de l'esquerra europea. Els interessos de les dues editorials eren molt semblants, però Oriente es va veure obligada a tancar l'any 1932, deixant prop de quaranta títols, mentre que Cenit, amb una estructura més eficaç i millors contactes, va aconseguir mantenir-se fins al juny de 1936 i aplegar un catàleg superior als dos-cents llibres.

Aquestes noves editorials, i altres que s'hi van succeir poc després de resultes de ruptures de signe econòmic i polític, van ser conegudes en l'època com a editorials "d'avançada". Van ser la via de nous temes: literatura "rehumanitzada", reportatge, política internacional i marxisme; van donar a conèixer a Espanya un bon nombre d'autors alemanys, francesos, soviètics i americans; van saber aplicar, especialment Cenit, noves tècniques de publicitat; i, a més a més, van promoure nous dissenys, i col·laboraren així a la modernització de les arts gràfiques i de la indústria del llibre.

És eloqüent el record del grafista polonès Marian Rawicz, que arribà a Madrid el 1930 des de Leipzig, on havia completat els seus estudis: "en los escaparates de las escasas librerías observo portadas de libros muy anticuadas y convencionales, como las que se estilaban en Europa central allá por el año 1910. También la presentación gráfica de los diarios y revistas lleva un atraso de veinte años en comparación con el resto de Europa. Presiento que tendré aquí un buen campo de acción". En va tenir, certament. El 1931 va ser nomenat director artístic de Cenit en substitució de Ramón Puyol, notable i prolífic dissenyador de cobertes. També va ser molt destacada la tasca d'un altre dissenyador polonès, arribat des de Berlín, Mauricio Amster, bon conexedor dels procediments artístics i industrials de les arts gràfiques i conscient –igual que Rawicz– que l'autèntic original del llibre imprès és la coberta. Va ser la idea que acompanyà el decisiu trànsit de la il·lustració al disseny gràfic.

La línia de treball d'aquests editorials de signe esquerrà la pot resumir el pròleg del primer llibre de

Cenit, *El problema religioso en México*, de Ramón J. Sender, aparegut a final de 1928. Un text que va escriure Juan Andrade –autor també del primer llibre d'Oriente– encara que va aparèixer signat per Ramón del Valle-Inclán que, d'aquesta manera, va voler col·laborar amb el nou projecte. “Hasta hace poco años”, s’hi pot llegir, “la producción editorial española estaba reducida, casi exclusivamente, a libros de carácter literario. Ni a las editoriales ni a los autores interesaban los grandes problemas políticos o económicos que constituyen la historia de la humanidad. [...] La “Editorial Cenit”, que hace con este libro su presentación al público de habla española, desea poner al lector en contacto con las últimas novedades del mercado literario internacional. [...] En España se ha planteado el negocio editorial desde un punto de vista demasiado mercantil. Es lógico y humano que el editor busque en su empresa el beneficio económico. Sin embargo, nunca debe olvidar que desarrolla una misión cultural que en ningún momento puede ser relegada.”

La figura més rellevant de Cenit, i de la indústria del llibre aquells anys, va ser Rafael Giménez Siles (1900-1991) que, poc després, va realitzar una gran labor durant la guerra civil i també a Mèxic, on es va exiliar. Giménez Siles il·lustra bé el procés d'aparició de l'editor com a figura diferent de l'impressor o del llibreter. Editor de creixent simpatia comunista, va promoure la primera Fira del Llibre, celebrada a Madrid el 1933. Una iniciativa –coincident amb la política de foment de la lectura de la República– que pretenia fer més visible el llibre, traure'l de les llibreries i acostar-lo al carrer.

86. SHERWOOD ANDERSON

La risa negra. Novela. Versión española de A. Centeno Rilova, Madrid, Editorial Cenit, 1930. Colección Prosistas extranjeros contemporáneos.

Coberta de Ramón Puyol. Etiqueta de DIP. Distribuidora Ibérica de Publicaciones. Valencia.

Ramón Puyol (1907-1981) va ser director artístic de Cenit des de la seua fundació fins a 1931, moment en què va ser substituït per Marian Rawicz. Puyol va realitzar un gran nombre de cobertes d'estil cubofuturista. La DIP va ser creada pels anarquistes al novembre de 1937 per a acabar amb la dispersió de la distribució i venda de llibres per als seus centres, agrupacions o afiliats. Tenia delegacions a Barcelona i Madrid i una llibreria a València, al carrer de la Pau, 4.

[Guía, Puyol, 6, 87, 90, 92, 99-103, 117, 119, 122, 149, 162, 166 / Rawicz, 39, 88, 89, 93, 95, 98, 104, 106, 107, 116, 118, 174].

87. MARCEL AYMÉ

La calle sin nombre. Traducción castellana por César Vallejo, Madrid, Editorial Cenit, 1931. La novela proletaria.

Coberta de Ramón Puyol. Etiqueta de la DIP. Distribuidora Ibérica de Publicaciones. Valencia.

Faixa editorial amb la indicació: “La vida del proletariado en Francia”. A l'interior, targeta postal de l'editorial per a sol·licitar el *Boletín Bibliográfico CENIT*, d'aparició mensual.

[Guía, Puyol, 6, 86, 90, 92, 99-103, 117, 119, 122, 149, 162, 166].

Targeta postal de l'Editorial Cenit i faixa editorial.

88. HENRI BARBUSSE

El infierno. Traducción del francés por José María Quiroga Pla, Madrid, Editorial Cenit, 1931. Novelistas nuevos.

Coberta de Marian Rawicz.

Marian Rawicz (1908-1974) va completar la seua formació a l'Acadèmia d'Arts Gràfiques de Leipzig, un important centre editorial. Invitat per un amic espanyol, arribà a Madrid el 1930. Va fer alguns treballs amb el seu amic Mauricio Amster, a qui havia animat a venir a Espanya. El 1931, Rawicz va ser nomenat director artístic de l'editorial Cenit, per a la qual, a més, dissenyà la caseta de la primera Fira del Llibre, el 1933. Va ser traductor, director gràfic de la revista *Viviendas*, representant a Espanya de l'agència soviètica Soiuz i un dels promotors de l'Associació d'Amics de l'URSS. Va ser expulsat el 1934, a causa de la revolució d'octubre. Tornà el 1937, s'instal·là a València i treballà al Ministeri de Propaganda. Després de passar uns anys a la presó, a Sant Miquel dels Reis, emigrà a Xile el 1947, des d'on l'havia cridat el seu amic Amster. Rawicz va aprendre a Leipzig la lliçó de la tipografia constructivista i plantejà dissenys molt funcionals, simples i fàcils de llegir, amb fotografia o sense. En aquesta coberta es percep el recurs de Rawicz d'establir un contrast entre el tipus de lletra del títol, sempre emfatitzat, i l'utilitzat per al nom de l'autor o l'editorial. Com ha assenyalat Horacio Fernández, és peculiar d'aquest grafista l'ús de la “E” majúscula en què el braç central s'allarga creuant l'asta.

[Guía, Barbusse, 48, 89, 106, 120 / Rawicz, 39, 86, 89, 93, 95, 98, 104, 106, 107, 116, 118, 174 / Quiroga, 8, 93, 190].

89. HENRI BARBUSSE

Zola, Madrid, Editorial Cénit, 1932. Colección Vidas extraordinarias.

Coberta de Marian Rawicz. Traducció de Felipe Ximénez de Sandoval.

[Guía, Barbusse, 48, 88, 106, 120 / Rawicz, 39, 86, 88, 93, 95, 98, 104, 106, 107, 116, 118, 174].

90. JOSEF BREITBACH

Rojo contra Rojo. (Novelas). Traducción directa del alemán por Salvador Vila, Madrid, Editorial Cénit, 1930. Colección Prosistas extranjeros contemporáneos.

Coberta de Ramón Puyol. Etiqueta de DIP. Distribuidora Ibérica de Publicaciones. Valencia.

[Guía, Puyol, 6, 86, 87, 92, 99-103, 117, 119, 122, 149, 162, 166 / Vila, 115].

91. MIGUEL CHOLOKHOV

Sobre el Don apacible. (Novela). Traducción de Vicente S. Medina y José Carbó, Madrid, Editorial Cénit, 1930.

Coberta d'Arturo Ruiz Castillo.

Arturo Ruiz Castillo (1910-1991), cineasta i il·lustrador. Va dissenyar els camions estand amb què l'Agrupació d'Editors Espanyols, creada el 1934, recoria els pobles per a acostar el llibre als qui no disposaven de llibreries. Durant la guerra civil va realitzar documentals i pel·lícules per als serveis de propaganda republicana.

[Guía, Ruiz Castillo, 97].

92. ISADORA DUNCAN

Mi vida. Traducción directa del inglés por Luis Calvo, Madrid, Editorial Cénit, 1931, 2a edició. Colección Vidas extraordinarias.

Coberta de Ramón Puyol. Segell: "Socorro Rojo Internacional. Gandia. Comité Comarcal". Anotació a llapis: "En el día de tu fiesta onomástica, te felicita el [signes xifrats]".

Socors Roig Internacional, creat el 1922 i vinculat a la Komintern, va organitzar durant la guerra civil una xarxa de Biblioteques del Combatent. A SRI treballà Tina Modotti, abandonada ja la fotografia.

[Guía, Puyol, 6, 86, 87, 90, 99-103, 117, 119, 122, 149, 162, 166].

93. ELÍAS EREMBURG

Fábrica de sueños [en coberta: *E. Eremburg presenta Fábrica de sueños*], Madrid, Editorial Cénit, 1932. Colección crítica social.

Coberta de Marian Rawicz. Versió castellana per José María Quiroga Pla. Segell: "Cultura Popular Paz 23 Telf 10918 Valencia. Secretaría de Propaganda".

Àcida crítica de Hollywood, del periodista i escriptor

rus Ilia Erenburg (1891-1967), que aconseguiria encunyar aquesta expressió per a referir-se al cinema.

Instal·lat a París al començament dels anys vint, el 1931 va viatjar a Espanya, on va escriure la seua coneguda obra *España, república de trabajadores*, publicada un any després. Durant la guerra civil va ser corresponental d'*Izvestia* a Espanya.

[Guía, Rawicz, 39, 86, 88, 89, 95, 98, 104, 107, 116, 118, 174 / Quiroga, 8, 88, 190].

94. MÁXIMO GORKI

Mis universidades. Obras completas, Madrid, Editorial Cénit, 1932.

Coberta de Mauricio Amster. Traducció d'Emilio M. Martínez Amador.

[Guía, Gorki, 121, 127 / Amster, 39, 105, 110, 111, 114, 126, 134, 135, 165, 187].

95. ALFREDO KURELLA

Mussolini desenmascarado. Las realidades del fascismo. Traducción directa del alemán por Julio Torre, Madrid, Editorial Cénit, 1931. Colección Las realidades del capitalismo.

Coberta de Marian Rawicz.

[Guía, Rawicz, 39, 86, 88, 89, 93, 98, 104, 107, 116, 118, 174].

96. SINCLAIR LEWIS

Babbitt. Traducción directa del inglés y prólogo de José Robles Pazos, Madrid, Editorial Cénit, 1931, 2.ª edició. Novelistas nuevos.

Coberta de Manolita [Ballester]. Segell: "2.ª Comandancia de Sanidad Militar. Grupo Depósito. Algemesi. Delegado Político".

José Robles Pazos (1897-1937), professor, traductor de literatura nord-americana i introductor de John Dos Passos a Espanya, era, al començament de la guerra, intèrpret i enllaç del general Vladimir Gorev. Detingut a València a final de 1936, va morir pel que sembla al març de 1937, en circumstàncies mai aclarides, cosa que indica, sens dubte, que va ser assassinat pels serveis soviètics. L'episodi provocà l'enemistat entre Dos Passos, que intentà aclarir què havia succeït, i Ernest Hemingway, que es va mostrar poc interessat a indagar. Robles era, des de 1920, professor de la Universitat Johns Hopkins, i era casat amb Mária Villegas, també traductora. Manuela Ballester (1908-1994) va guanyar el concurs per al disseny de la coberta convocat per l'editorial Cénit. Pintora i il·lustradora, de vegades signava "Manolita", "Manuela" i "Manuela B". Col·laborà amb *Estudios*, *Nostra Novel·la*, *Nueva Cultura* i *Orto*. Membre, com el seu espòs Josep Renau, del partit comunista i de l'UEAP, durant la guerra va dirigir la revista *Pasionaria*. Després de la guerra es va exiliar a Mèxic i, més tard, a la República Democràtica Alemanya.

[Guía, Robles, 149, 166 / Manuela Ballester, 67, 120, 132 / Dos Passos, 149, 166 / Villegas, 149, 166].

97. FRANCISCO MARROQUÍN

La pantalla y el telón. (Cine y teatro del porvenir), Madrid, Editorial Cénit, 1935.

Coberta d'Arturo Ruiz Castillo. Segell: "Socorro Rojo Internacional. Gandía. Comité Comarcal". Anotació: "Viva la República".

Primera obra d'este jove i poc conegut crític que reünix articles publicats en el diari *ABC*, en 1934, sobre les tendències més noves del cine. [Guía, Ruiz Castillo, 91].

98. HERMINIA ZUR MÜHLEN

Fin y principio (Las memorias de una ex condesa). Traducción directa del alemán por Luis del Valle Landínez, Madrid, Editorial Cénit, 1931. Colección Crítica social.

Coberta de Marian Rawicz. Etiqueta de DIP. Distribuidora Ibérica de Publicaciones. Valencia. [Guía, Rawicz, 39, 86, 88, 89, 94, 95, 104, 107, 116, 118, 174].

99. LARISA REISSNER

Hombres y máquinas, Madrid, Editorial Cénit, 1929.

Coberta de Ramón Puyol. [Guía, Puyol, 6, 86, 87, 90, 92, 100-103, 117, 119, 122, 149, 162, 166].

100. HERNÁN ROBLETTO

Sangre en el trópico. La novela de la intervención yanqui en Nicaragua, Madrid, Editorial Cénit, 1930.

Coberta de Ramón Puyol. El relat del nicaragüenc Hernán Robletto (1892-1969) va aconseguir una gran difusió i va ser molt traduït. El 1933, Cénit li va publicar un altre llibre, *Los estrangulados. El imperialismo yanqui en Nicaragua*. [Guía, Puyol, 6, 86, 87, 90, 92, 99, 101-103, 117, 119, 122, 149, 162, 166].

101. BORIS SAVINKOV

Memorias de un terrorista. Traducción directa del ruso por Andrés Nin, Madrid, Editorial Cénit, 1931. Vidas Extraordinarias.

Coberta de Ramón Puyol. [Guía, Puyol, 6, 86, 87, 90, 92, 99, 100, 102, 103, 117, 119, 122, 149, 162, 166 / Nin, 85].

102. RAMÓN J. SENDER

O.P. (Orden Público), Madrid, Editorial Cénit, 1931. La novela proletaria.

Coberta de Ramón Puyol. L'escriptor i periodista Ramón J. Sender (1901-1982) derivà cap a posicions comunistes des d'una inicial militància cenetista. Va ser un destacat autor de l'anomenada literatura "rehumanitzada", amb obres com *Imán* i *Orden Público*, on relata la seua estada a la presó Model de Madrid el 1927. El 1928 va inaugurar l'editorial Cénit amb *El problema religioso en México*, també amb coberta de Puyol. El 1935 se li va concedir el Premi Nacional de Literatura. Durant la guerra civil col·laborà en activitats de propaganda republicana. El 1938 va publicar *Contraataque*, i prompte es va orientar cap a posicions anticomunistes. S'exilià aquell mateix any. [Guía, Sender, 134, 162 / Puyol, 6, 86, 87, 90, 92, 99-101, 103, 117, 119, 122, 149, 162, 166].

103. VICTOR SERGE

Los hombres en la cárcel. Prólogo de Panait Istrati. Traducción de Manuel Pumarega. Madrid, Editorial Cénit, 1930. Colección Visiones políticas y sociales.

Coberta de Ramón Puyol. Victor Serge (1890-1947), fascinat per la revolució soviètica, abandonà el seu anarquisme inicial. A causa del seu creixent rebuig de la burocratització estalinista va ser detingut i deportat. Gràcies a l'esforç, entre altres, d'André Gide, es va aconseguir la seua expulsió de la Unió Soviètica el 1936. Serge és autor d'una obra capital per al coneixement dels processos i les purgues de Moscou, *L'affaire Toulouév*, publicada a França el 1948. [Guía, Serge, 163 / Puyol, 6, 86, 87, 90, 92, 99-102, 117, 119, 122, 149, 162, 166 / Istrati, 108].

104. ALEKSEI TOLSTOI [en coberta: Alexis Tolstoi]
El secreto de los rayos infrarrojos. Novela. Traducción del alemán por Eloy Benítez, Madrid, Editorial Cénit, 1931. Colección Novelistas nuevos.

Coberta de Marian Rawicz. [Guía, Rawicz, 39, 86, 88, 89, 93, 95, 107, 116, 118, 174].

GRÀFICA MODERNA EN LES EDITORIALS D'AVANÇADA

Ben prompte, les disparitats econòmiques, ideològiques o literàries, van enfrontar alguns dels promotors d'Oriente i Cenit, fundades el 1928, i això va produir escissions i l'aparició de noves editorials que van tenir una vida curta. El 1929, José Lorenzo i Julio Gómez de la Serna van abandonar Oriente i, amb l'ajuda de César M. Arconada, van crear el segell Ulises, eclèctic i variat, més atent a la literatura de creació i amb acurades traduccions degudes a Gómez de la Serna. L'any 1932, Ulises publicà el seu últim llibre. El periodista i advocat Graco Marsá es va separar de Cenit, el 1930, i fundà Zeus, una editorial amb un cert alè regeneracionista que s'ocupà un poc més dels autors espanyols, fins que va desaparèixer tres anys després. També el 1930, una altra ruptura portà Juan Andrade, director literari de Cenit, a crear l'editorial Hoy, amb la cobertura de la poderosa CIAP, allunyada de l'ideari d'Andrade però sensible a l'èxit que obtenien els llibres d'autors d'esquerres. Hoy, que va publicar literatura soviètica contrària al règim estalinista, es va mantenir poc de temps ja que, el 1931, es va veure arrossegada per la crisi financera de la CIAP.

Quant al disseny dels llibres, cal destacar les netes i eficaces cobertes que Marian Rawicz va preparar per a Hoy i la irrupció de la fotografia i el fotomuntatge. La coberta no havia de ser una simple il·lustració, havia d'aspirar a oferir una síntesi visual del llibre integrant text i imatge. El primer llibre que utilitzà la fotografia va ser *El acorazado Potemkim*, de F. Slang, un gran èxit d'edició a Alemanya, publicat per Cenit al novembre de 1930. No era un disseny original, sinó una adaptació poc afortunada de les cobertes de John Heartfield per a Malik Verlag, un segell berlinès creat el 1917 per al qual Heartfield va fer esplèndids fotomuntatges. Un d'aquests, el d'*Hotel América*, de Maria Leitner, es pot veure en aquest apartat. Poc després, el 1931, després d'un viatge a Madrid de Wieland Heartfield, director literari de Malik Verlag, va ser Cenit –i no Hoy– la que va aconseguir la concessió per a editar a Espanya l'ampli catàleg berlinès, un fons escollit d'autors soviètics, alemanys i nord-americans. Alguna cosa tenia a veure en aquesta decisió la major ortodòxia comunista de Giménez Siles en Cenit –Wieland Heartfield era un disciplinat membre del partit comunista alemany–, enfront de la sospita de trotskisme que encarnava Andrade, responsable d'Hoy.

105. CÉSAR M. ARCONADA

Vivimos en una noche oscura, Paris-Madrid, Publicaciones Izquierda, s. a. [1936].

Coberta de Mauricio Amster.

L'obra de Cèsar Muñoz Arconada (1898-1964) va tenir dues grans etapes, totes dues rellevants. La inicial, vinculada a l'avantguarda, i la posterior al seu ingrés en el partit comunista (1932), pròxima al realisme socialista. Redactor en cap de *La Gaceta Literaria*, va escriure allí la seua citada afirmació: "Un joven puede ser comunista, fascista, cualquier cosa, menos tener viejas ideas liberales". Va obtenir el Premi Nacional de Literatura el 1938. Una vegada acabada la guerra, es va exiliar a París i a Moscou, on treballà com a redactor en la revista *La Literatura Internacional*.

[Guía, Amster, 39, 94, 110, 111, 114, 126, 134, 135, 165, 187].

106. HENRI BARBUSSE

El fuego. (*Diario de una escuadra*), Madrid, Editorial Cenit, 1934, 2.ª edició. Colección La novela de la guerra.

Coberta de Marian Rawicz. Traducció del francès per Antonio Buendía Aragón. Segell: "Cultura Popular Paz 23 Valencia".

[Guía, Barbusse, 48, 89, 120 / Rawicz, 39, 86, 88, 89, 93, 95, 98, 104, 107, 116, 118, 174].

107. DR. ESTHER CONUS

La mujer y el niño en la Unión Soviética, Madrid, Editorial Cenit, 1934. Colección Documentos vivos.

Segell: "Oficina de Adquisición de Libros y Cambio Internacional. Valencia".

Coberta de Marian Rawicz.

[Guía, Rawicz, 39, 86, 88, 89, 93, 95, 98, 104, 106, 116, 118, 174].

108. PANAIT ISTRATI

Tsatsa Minnka. Traducción española de Ernesto de los Reyes, Madrid, Zeus, 1931.

Coberta de Santiago Pelegrín.

Zeus, fundada pel periodista Graco Marsá el 1930, publicà un nombre més gran d'autors espanyols que les altres editorials "d'avançada". Panait Istrati (1884-1935), escriptor i activista romanès, va escriure en romanès i en francès relats de caràcter realista, pròxims a l'estil de Gorki. Deu el seu reconeixement tardà al suport que li va prestar Romain Rolland. El 1927 viatjà a la Unió Soviètica, on va fer amistat amb Victor Serge. El pintor Santiago Pelegrín (1885-1954) va ser probablement l'autor del logotip de Zeus, una editorial per a l'al que va fer diferents cobertes, de vegades signades amb les seues inicials. [Guía, Istrati, 103 / Pelegrín, 113 / Marsá, 111, 112, Serge, 103, 163].

109. MARIA LEITNER

Hotel América. Traducción del alemán por Emilio R[odríguez] Sadía, Madrid, Editorial Cenit, 1931. La novela proletaria.

Cobertes de John Heartfield. Segell: "SIA. Delegación del Consejo Nacional en Valencia. Asistencia Social. Propaganda".

El de Maria Leitner va ser el primer llibre que Cenit publicà amb les cobertes de John Heartfield, el dissenyador de Malik Verlag, una editorial creada a Berlín el 1917. L'estat deteriorat de l'exemplar ha exigit la seua restauració, i això ha permès exhibir-ne les cobertes i solapes per a percebre millor el disseny de Heartfield, autor d'esplèndids fotomuntatges per a l'editorial i per a la revista AIZ. [Guía, Heartfield, 115, 117].

110. ANDRÉ MALRAUX

Los conquistadores [en coberta: *Los soviets en China o Los conquistadores*]. Versión española de José Viana, Madrid, Ediciones Oriente, [1931], 2a edició.

Coberta de Mauricio Amster. Anotació: "Mercedes Martín".

[Guía, Malraux, 48 / Amster, 39, 94, 105, 111, 114, 126, 134, 135, 165, 187].

111. GRACO MARSÁ

Una cárcel modelo. Novela, Madrid, Zeus, 1933.

Coberta de Mauricio Amster.

[Guía, Marsa, 108, 112 / Amster, 39, 94, 105, 110, 114, 126, 134, 135, 165, 187].

112. JAIME MIR

Por qué me condenaron a muerte. Memorias de un condenado a muerte por los alemanes (1914-1918), Madrid, Editorial Zeus, 1930.

Pròleg de Graco Marsá. Coberta de Carlos Maside. Carlos Maside (1897-1958) va ser un dels més importants pintors de l'avantguarda gallega. Entre 1928 i 1932 va viure a Madrid i va realitzar treballs per a diferents editorials.

[Guía, Marsá, 108, 111].

113. CAPITÁN NÚÑEZ MAZA

Viento del Sahara. Diario de un aviador prisionero.

Prólogo de Ramón Franco, Madrid, Zeus, 1930.

Coberta de Santiago Pelegrín.

[Guía, Pelegrín, 108].

114. MAGDALEINE PAZ (MAGDELEINE MARX)

Hermano Negro. Traducción del francés de Juan Rejano, Madrid, Ediciones Hoy, 1931.

En coberta, Magdaleine Paz. Coberta de Mauricio Amster. Segell: "Biblioteca Circulante Proletaria. Puerto Valencia".

Gonzalo Santonja ha destacat la qualitat de les traduccions de l'editorial Hoy, com aquesta de Juan Rejano. [Guía, Amster, 39, 94, 105, 110, 111, 126, 134, 135, 165, 187].

115. ERWIN PISCATOR

El teatro político. Traducción del alemán por Salvador Vila, Madrid, Editorial Cenit, 1930.

Etiqueta de DIP. Distribuidora Ibérica de Publicaciones. Valencia.

Cobertes de László Moholy-Nagy.

Cenit va utilitzar les cobertes de László Moholy-Nagy per a l'edició berlinesa: Adalbert Schultz Verlag, 1929. Fotografies de Piscator i d'escenografies de Heartfield, Suhr, Traugott Müller i Moholy-Nagy, entre altres.

[Guía, Heartfield, 109, 117 / Vila, 90].

116. JOSEPH ROTH

Job (Novela de un hombre sencillo). Traducción del alemán por C. K. Koellen y I. Catalán, Madrid, Ediciones Hoy, 1930.

Coberta de Marian Rawicz. Segell: "Biblioteca Postal Sindical. Valencia".

Rawicz va dissenyar el logotip de l'editorial i el model de coberta, versàtil i adaptat per a destacar-hi millor les lletres.

[Guía, Rawicz, 39, 86, 88, 89, 93, 95, 98, 104, 106, 107, 118, 174].

117. F. SLANG

El acorazado "Potemkin". Historia de la sublevación de la escuadra rusa a la vista de Odesa en el año 1905. Relatada sobre documentos auténticos.

Con 3 fotografías originales y 17 cuadros sacados de la película, Madrid, Editorial Cenit, 1930.

Colección Documentos vivos.

Traducció de l'alemany per Fermín Soto.
Adaptació de les cobertes de John Heartfield per a l'edició berlina: Malik Verlag, 1926. L'adaptació, que va fer desaparèixer la relació entre fotografia i text ideada per Heartfield, no va ser gens afortunada. És possible que el seu autor fóra Ramón Puyol. [Guía. Heartfield, 109, 115 / Puyol, 6, 86, 87, 90, 92, 99-103, 119, 122, 149, 162, 166].

118. LEÓN TROTSKY

El gran organizador de derrotas. (La Internacional comunista desde la muerte de Lenin). Versión española de J. G. Gorkin, Madrid, Ediciones Hoy, 1930.
Coberta de Marian Rawicz.

[Guía, Trotsky, 85, 119 / Rawicz, 39, 86, 88, 89, 93, 95, 98, 104, 106, 107, 116, 174].

119. LEÓN TROTSKY

Mi vida. Ensayo autobiográfico. Traducción del alemán por W. Rocés, Madrid, Editorial Cenit, 1930. Colección Vidas extraordinarias.

Coberta de Ramón Puyol [?].

Versió de Rocés sobre el text alemany revisat per l'autor. La traducció de l'original rus a l'alemany és de Frau Alexandra Ramm.

[Guía, Trotsky, 85, 118 / Rocés, 172 / Puyol, 6, 86, 87, 90, 92, 99-103, 117, 122, 149, 162, 166].

(8)

TEXTOS I TRAÇOS ANTIFEIXISTES

Molts artistes a Europa i a Espanya van combatre amb les seues caricatures, il·lustracions o fotomuntatges l'ascens del nacionalsocialisme i del feixisme. A València va ser el temps, també, de la revista *Nueva Cultura* (1935-1937), òrgan de l'UEAP (Unió d'Artistes i Escriptors Proletaris), creada i dirigida per Josep Renau que, el 1931, s'havia afiliat al partit comunista, molt minoritari llavors. De les activitats de Renau i el grup que en certa manera encapçalava i del qual formaven part, entre altres, la també pintora Manuela Ballester, que seria la seua esposa, i el poeta Pasqual Pla i Beltran, es va derivar una activitat cultural molt de l'època, connectada amb les idees i perspectives del comunisme soviètic i amb el compromís social de l'intel·lectual, alhora que atenta als corrents internacionals i, gràcies a Renau, també a la cultura valenciana.

Una gran majoria d'artistes i escriptors van simpatitzar amb la República en guerra. Des de molt diverses tendències –les unes més acadèmiques, les altres més renovadores–, els artistes es van lliurar a la recerca d'un repertori formal que aconseguira sobretot un fort impacte emocional. Amb Arturo Souto, Alfonso R. Castelao o Antonio Rodríguez Luna, entre altres, cal esmentar el treball de Renau, que arribà a formular un realisme propi, allunyat del cànon del realisme socialista i inspirat en els fotomuntatges de John Heartfield i l'estètica del cinema i la fotografia moderna. Hi van predominar textos i imatges d'exaltació del combat de la República, d'ànim per al soldat i de denúncia de les atrocitats comeses pels sublevats. Una literatura, de qualitat desigual, atesa des de diferents ministeris, partits polítics i sindicats. El partit comunista –que controlava el Ministeri d'Instrucció Pública– encarregà a Rafael Giménez Siles un pla integrat de producció i distribució de llibres. Va nàixer així la Distribuidora de Publicaciones, amb seus a Madrid, Barcelona i València, amb deu llibreries pròpies i amb dos segells editorials: Nuestro Pueblo, on va col·laborar Mauricio Amster, i Estrella Editorial para la Juventud.

Entre el soroll de les lletres i les imatges, entre l'accent heroic i el dramatisme que les circumstàncies imposaven, sorprèn la sòbria i serena meditació d'Antonio Machado en el que serà el seu darrer llibre, *La guerra*, amb unes discretes il·lustracions del seu germà, José Machado, i una acurada edició d'Espasa-Calpe.

120. AA.VV.

Henri Barbusse, Écrivain et révolutionnaire, Paris, Éditions Sociales Internationales, 1935.

Fotografia de Barbusse, per Chim. Segell: "Ex libris Renau Manvela".

Homenatge a Barbusse, que havia mort a Moscou aquell mateix any. David Seymour / Chim (1911-1956) col·laborà en *Vu, Regards i Ce Soir*, entre altres publicacions. Va estar a Espanya durant la guerra civil i va acompanyar el viatge del *Sinaia* a Mèxic. Va ser un dels fundadors de l'Agència Magnum, el 1947. [Guia, Barbusse, 48, 89, 106 / Renau, 53, 74, 96, 121, 127, 131, 152, 154 / Manuela Ballester, 67, 96, 132 / Stalin, 127, 144].

Ex libris de Josep Renau i Manuela Ballester i nota necrològica de Barbusse, per Stalin.

121. AA.VV.

Los hombres de Stalingrado. Prefacio de Máximo Gorki, Madrid, Ediciones Europa América, 1937, 2a edició.

Coberta amb fotomuntatge de Josep Renau. Segell: "Oficina de Adquisición de Libros y Cambio Internacional. Valencia".

Josep Renau (1907-1982) va descobrir el fotomuntatge en la revista *AIZ* el 1930. Publicà molts fotomuntatges en les revistes *Orto, Estudios, Octubre i Nueva Cultura*, de la qual va ser director. Durant la guerra, en què va realitzar excel·lents treballs com a fotomuntador, va ser director general de Belles Arts. S'exilià a França i d'allí a Mèxic. El 1959 es va instal·lar a la República Democràtica Alemanya. [Guia, Gorki, 94, 127 / Renau, 53, 74, 96, 120, 127, 131, 152, 154].

122. AA.VV.

Los dibujantes en la guerra de España, s. l. [Madrid-València], Ediciones Españolas, s. a. [1937].

Quadern 1r de la Secció de Publicacions del Ministeri de Propaganda, a cura de Gabriel García Maroto.

Edició en espanyol, francès i anglès. En la coberta, dibuix d'Arturo Souto.

Dibuixos de Francisco Mateos, Ramón Puyol, Antonio Rodríguez Luna, Miguel Prieto, Arturo Souto i Eduardo Vicente. El pintor Francisco Mateos (1894-1976) realitzà el 1937 dues carpetes: *¡Salamanca!* i *El sitio de Madrid*.

Ramón Puyol, a qui hem vist com a autor de cobertes, va ser durant la guerra el principal animador d'*Allavoz del Frente* i il·lustrà l'àlbum *Siete canciones infantiles*. Antonio Rodríguez Luna va imprimir a València, el 1937, el seu quadern *Diez y seis dibujos de guerra* que s'exhibeix ací. Miguel Prieto (1907-1956) va ser un dels signants de la ponència col·lectiva llegida en el Congrés d'Intel·lectuals en Defensa de la Cultura, al juliol de 1937, a València. Col·laborà en *Nueva Cultura* i il·lustrà l'edició popular del *Romancero gitano* de Federico García Lorca. El pintor Arturo Souto (1902-1964) va ser un altre dels signants de

la ponència col·lectiva, com també el pintor Eduardo Vicente (1909-1968), que va il·lustrar l'obra de José Herrera Petere, *Acero de Madrid*, publicada el 1938. El pintor, editor, impressor i escriptor Gabriel García Maroto (1889-1969) va ser durant la guerra director del Servei de Propaganda del Ministeri d'Instrucció Pública. [Guia, García Maroto, 44 / Puyol, 6, 86, 87, 90, 92, 99-103, 117, 119, 149, 162, 166 / Rodríguez Luna, 133 / Prieto, 178 / Vicente, 133 / García Lorca, 178].

123. C. BERNERI

Mussolini, gran actor. Versión castellana de M. F. y T., Valencia, Colección Mañana, 1934.

Coberta de Gori Muñoz.

Gori Muñoz és pseudònim de Gregorio Muñoz (1906-1978), pintor, il·lustrador i escenògraf. Va participar en les falles antifeixistes de 1937. Després de la guerra es va exiliar a França i l'Argentina, i es dedicà a l'escenografia, al cinema. El seu arxiu es troba a la Filmoteca de la Generalitat Valenciana.

124. S. CÁNOVAS CERVANTES

Apuntes históricos de "Solidaridad Obrera" [en coberta: *Apuntes de Solidaridad Obrera. Proceso histórico de la Revolución Española*], Barcelona, Ediciones C. R. T., s. a. [1937], 2a edició.

Coberta de Carles Fontserè.

Carles Fontserè (1916-2007) va fer nombrosos cartells per a la CNT, la FAI i el POUM. Després de la guerra es va exiliar a França, Mèxic i els Estats Units.

125. ALFONSO R[ODRÍGUEZ] CASTELAO

"Galicia mártir". Estampas por Castelao, s. l. [València], Ministerio de Propaganda, s. a. [1937].

Text de l'autor datat a València, al febrer de 1937.

Edició en espanyol, francès i anglès. Alfonso R. Castelao (1886-1950), caricaturista, pintor i escriptor, va ser una destacada figura del nacionalisme gallec.

126. CLEMENTE CIMORRA

España en las trincheras, Madrid, Editorial Nuestro Pueblo, 1938.

Coberta de Mauricio Amster. Segell: "Ejército de Levante, Correo de Campaña. Comisario".

[Guia, Amster, 39, 94, 105, 110, 111, 114, 134, 135, 165, 187].

127. L. GUERRERO (COMP.) Y M. GLIASSERL (DIR.)

Lenin, por J. Stalin, V. Molotov, M. Ulianova, M. Gorki, Clara Zetkin y otros, Barcelona-Madrid, Ediciones Europa-América, 1937, 2a edició.

Coberta de Josep Renau. Segell: "Cultura Popular Paz 23 Telf 10918 Valencia".

[Guia, Lenin, 66, 85, 137, 141 / Renau, 53, 74, 96, 121, 131, 152, 154 / Stalin, 120, 144 / Gorki, 94, 121].

128. ANTONIO MACHADO

La guerra. Dibujos de José Machado 1936-1937, Madrid, Espasa-Calpe, 1937.

Segell: "Cultura Popular Paz 23 Telf 10918 Valencia". Antonio Machado (1875-1939) arribà a València, al novembre de 1936, amb un bon nombre d'intel·lectuals i artistes evacuats de Madrid. Fins que se'n anà a Barcelona, al març de 1938, va estar allotjat a *Villa Amparo*, a la localitat de Rocafort, pròxima a València. L'últim llibre de Machado aplega set textos de poesia i prosa, amb il·lustracions del seu germà José Machado. Segons el parer de Gonzalo Santonja, "La *Guerra* encarna y resume la peripecia bélica de Espasa-Calpe, editorial apegada a sus autores de fondo y a sus angustias. [...] Espasa-Calpe homenajeaba al autor, y afirmaba su trayectoria, con dicha edición de lujo Machado no se desvirtuaba, la editorial tampoco".

Pàgines 46-47, dibuix de José Machado i poema "Meditación del día".

129. FEDERICA MONTSENY

La Commune de Paris y la revolución española. Conferencia pronunciada en el Cine Coliseum de Valencia el día 14 de marzo de 1937, s. l. [València], C.N.T.-A.I.T. Comité Nacional. Oficina de Información, Propaganda y Prensa, s. a. [1937].

Coberta d'Artur Ballester. En aquell moment, Federica Montseny (1905-1994) era ministra de Sanitat. El pintor, il·lustrador i cartellista Artur Ballester (1892-1981) va fer un gran nombre de cartells durant la guerra. Un dels més reconeguts va ser *Un marino: un héroe*, de 1937. [Guia, Montseny, 154].

130. BENITO PÉREZ GALDÓS

Napoleón en Chamartín (Fragmentos sobre la defensa de Madrid y el heroísmo de los madrileños), Madrid, Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes. Sección de Publicaciones. Ediciones de la Guerra Civil, 1936.

El setge de Madrid dels sublevats al novembre de 1936 animà les edicions populars de Galdós. A final de mes, el Ministeri d'Instrucció Pública va editar aquests fragments de la primera sèrie dels *Episodios nacionales*. "¡Que el ejemplo de los madrileños de entonces", es llegeix al final de la presentació, "que se defendieron y atacaron bravamente, luchando hasta morir, sea un estímulo para los luchadores de hoy!"

131. PASCUAL PLA Y BELTRÁN

Huso de eternidad, Alcoy, Editorial Renovación, 1930 [en portada: Levante, 1930].

Exemplar mancat de coberta, dissenyada per Juanino Renau. Segells: "Biblioteca Circulante Proletaria Puerto Valencia" i "UEAP Valencia".

Dedicatòria de l'obra: "Al terrible caricaturista BON y

al formidable don César Puig, dedico estas raras imágenes de mi segundo salto". Com a pròleg i col·lofó: "Gráfico lírico del Poeta Pla y Beltrán", i "Huso de eternidad", dos poemes de Miguel Alejandro. Retrat de l'autor per Renau: "Al poeta, cara de poeta, alma de poeta, Pla y Beltrán, su amigo Renau". Hi ha poemes dedicats a Renau, Juanino Renau, Miguel Juan, Gil-Albert, Jarnés, Azorín i Piedad Valor, entre altres. Aquesta obra i la següent de Pla i Beltrán, és clar, són prèvies a la guerra civil. Això no obstant, s'han inclòs en aquest apartat per a apuntar millor la relació entre el poeta i els artistes, vinculats els tres al partit comunista i a les tasques de propaganda republicana durant la guerra.

[Guia, Pla i Beltrán, 48, 53, 55, 132 / Juanino Renau, 23, 31, 53, 132, 173 / Renau, 53, 74, 96, 120, 127, 131, 152, 154 / Miguel Juan, 49, 51, 55, 57, 64, 65 / Jarnés, 17, 57, 180 / Azorín, 4].

Retrat de Pasqual Pla i Beltrán per Josep Renau.

132. PASCUAL PLA Y BELTRÁN

Seisdedos. Tragedia campesina. Cuatro cuadros en poesía, Valencia, UEAP, 1934.

Exemplar mancat de coberta. Impres en Impresos Cosmos, València. Edició de 140 exemplars; aquest n'és el 003. Retrat de l'autor per Manuela Ballester. Obra dedicada a la Biblioteca de l'UEAP. Anotació: "Los campesinos son un factor primordial en la Revolución. Con la unión de Obreros y Campesinos hundiremos para siempre el capitalismo mundial. Vento". Segell: "UEAP Valencia".

L'autor de l'anotació pot ser José Vento Molina. L'obra està inspirada en l'episodi de la insurrecció anarquista de Casas Viejas, al gener de 1933. L'UEAP es va fundar el 1934 i *Nueva Cultura* va ser la seua revista. Segons va relatar Juanino Renau en les seues memòries, *Pasos y sombras. Autopsia* (Mèxic, Aquelarre, 1953), l'associació s'havia de dir Unió d'Escriptors i Artistes Revolucionaris, però en tramitar la legalització el Govern Civil va exigir canviar l'última paraula; la Unió era filial de l'AEAR, Association d'Écrivains et Artistes Révolutionnaires, amb seu a París.

[Guia, Pla i Beltrán, 48, 53, 55, 131 / Juanino Renau, 23, 31, 53, 131, 173 / Manuela Ballester, 67, 96, 120].

Retrat de Pasqual Pla i Beltrán per Manuela Ballester i registre numèric de l'exemplar.

133. RODRÍGUEZ LUNA

Diez y seis dibujos de guerra. Una reproducción en color [en coberta: *Dibujos de Guerra*], Valencia, Ediciones Nueva Cultura, 1937.

"Notas biográficas", per Rodríguez Luna, en espanyol i francès. Impres en la Tipografia Moderna. Segell: "Cultura Popular".

El pintor Antonio Rodríguez Luna (1910-1985), militant del partit comunista, derivà cap a una pintura després de la revolució d'Astúries de 1934. Durant la guerra col·laborà en tasques de propagan-

da i en la revista *El Mono Azul*. En aquest quadern d'il·lustracions, de recarregat to dramàtic, publicà un interessant text autobiogràfic. La Tipografia Moderna va mantenir al llarg de la guerra una notable producció i un alt grau de qualitat. Als seus tallers es van imprimir els onze primers números de la revista *Hora de España* i l'últim llibre de Miguel Hernández, *El hombre acecha*, que no s'arribà a publicar. Miguel Hernández va lliurar el manuscrit a Rafael Pérez Contel –que s'ocuparia de la coberta– al setembre de 1938 per a la seua edició per compte del Comissariat del Quarter General del Grup d'Exèrcits. Al febrer de 1939, el llibre ja estava imprès, encara que no enquadernat; el poeta en va retirar l'original, com també una de les capelles, que regalà a Juan Guerrero Ruiz. Amb l'entrada de l'exèrcit franquista a València, Joaquín de Entrambasaguas ordenà destruir els materials de la Tipografia Moderna. Tan sols es van conservar dos exemplars de les capelles del llibre d'Hernández: el de Juan Guerrero Ruiz (amb el qual va obsequiar José María de Cossío) i un altre que va aconseguir Antonio Rodríguez Moñino, catedràtic des de 1937 de l'Institut Lluís Vives de València. El 1981 (Santander, La Casona de Tudanca) se'n va publicar una edició facsimilar a cura de Leopoldo de Luis i Jorge Urrutia. Un fet semblant va ocórrer amb l'obra *Colección de canciones de lucha*, recopilades per Carlos Palacio, amb pròleg d'Ángel Gaos i il·lustracions d'Eduardo Vicente, Antoni Ballester, Francesc Carreño i Pérez Contel; acabada d'imprimir, va ser confiscada i destruïda, encara que també se'n van salvar dos exemplars. [Guía, Rodríguez Luna, 122 / Pérez Contel, 78, 136, 173 / Cossío, 45 / Ángel Gaos, 49 / Vicente, 122].

134. RAMÓN J. SENDER

Contraataque, Madrid-Barcelona, Editorial Nuestro Pueblo, 1938.

Coberta de Mauricio Amster.

[Guía, Sender, 102, 162 / Amster, 39, 94, 105, 110, 111, 114, 126, 135, 165, 187].

135. *Un teatro de guerra (Las guerrillas del teatro)*, Madrid-Barcelona, Editorial Nuestro Pueblo, 1938.

Coberta de Mauricio Amster.

Deu peces breus, sense crèdit d'autor, interpretades el 1938 per carrers i places de Barcelona i al front de l'Est, amb el patrocini del Ministeri d'Instrucció Pública.

[Guía, Amster, 39, 94, 105, 110, 111, 114, 126, 134, 165, 187].

136. YES

La guerra al desnudo. 25 grabados de la guerra. Por el dibujante proletario Yes. Prólogo de Rafael Alberti, Madrid, Editorial Roja, 1936.

Exemplar mancat de coberta. Segell: "2.º Centro de Instrucción y Reserva de Sanidad Militar. Valencia. Compañía de Transportes. Delegado Político".

Yes és pseudònim d'Esteban Vega (1911-?). Il·lustrador i militant del partit comunista, publicà aquest llibre poc abans de la guerra. Va merèixer una ressenya de Rafael Pérez Contel en la revista *Nueva Cultura*.

[Guía, Alberti, 19, 188 / Pérez Contel, 78, 133].

Pàgina 29, "El cumpleaños del pacifista", dibuix satíric de Hitler.

(9)

LA KOMINTERN I L'AGIT-PROP COMUNISTA

El Pacte de No-Intervenció va convertir la Unió Soviètica, a partir de setembre de 1936, en l'únic país que va prestar una considerable ajuda militar a la República. Una ajuda ben retribuïda que la Unió Soviètica utilitzà també amb fins propagandístics. Iniciatives com ara les Brigades Internacionals, l'Aliança d'Intel·lectuals Antifeixistes, Socors Roig Internacional o l'Associació Espanyola de Relacions Culturals amb l'URSS, de pronunciada empremta comunista, van ser ocasió per a posar de manifest la capacitat editorial de la VOKS (sigles en rus de la Societat Nacional de Cooperació Cultural amb l'Estranger, creada el 1925). Tots aquests organismes estaven vinculats a la política de la III Internacional, dictada per Moscou. La Komintern va organitzar una densa maquinària propagandística coordinada amb gran eficàcia per Willi Münzerberg, l'anomenat "milionari roig", fins a 1938. En depenien les Ediciones Europa-América, de les quals es mostra ací un exemplar, un fullet antitroskista. A pesar de la imposició estètica del realisme socialista, encara podien trobar-se treballs de filiació formal avantgardista en l'edició soviètica, com en el llibre *Le cinéma en URSS*, amb muntatges de Varvara Stepanova i Aleksandr Ródtxenko, publicat el 1936.

137. A. AROSEFF (ED.)

Le cinéma en URSS. [Rédacteur en chef: A. Aroseff. Illustrations et Photomontages de Varvara Stépanova et Aleksandr Rodtchenko], Moscou, VOKS, 1936.

Segell: "Asociación Española de Relaciones Culturales con la U.R.S.S."

Pàgina desplegable amb un fotomuntatge i composició de Varvara Stepanova i Aleksandr Ródtchenko que permet quadrar un retrat fotogràfic de Lenin, o bé una citació seua: "Pour nous le cinéma est de tous les arts le plus important. Lénine". És possible que alguns llibres amb el segell AERCU foren donats a la Universitat. [Guía, Lenin, 66, 85, 127, 141].

138. V. BRONNER

La lutte contre la prostitution en URSS, Moscou, La Société pour les Relations Culturelles entre l'URSS et l'Etranger (VOKS), 1936.

139. ERNST FISCHER

i Aniquilad el Trotskismo! [en portada: *i Aniquilad el Trotskismo!*], Barcelona, Ediciones Europa-América, s. a.

Segell: "Cultura Popular Paz 23 Telf 10918 Valencia".

140. EGON ERWIN KISCH

Die drei kühne. Eine bauerngeschichte zwischen Tirol und Spanien, s. l. [Madrid?], Amalien Verlag, 1938.

Coberta i vinyetes d'Oliver. En contracoberta, marca editorial: "Ediciones del Comisariado de las Brigadas Internacionales".

Egon Erwin Kisch (1885-1948), reconegut escriptor de literatura de reportatge, va ser membre de les Brigades Internacionals.

141. N. KRUPSKAIA

Ricordi su Lenin. Seconda parte (1908-1917), Mosca-Leningrado, Cooperativa Editrice dei Lavoratori Esteri nell'U.R.S.S., 1934.

Segell: "Asociación Española de Relaciones Culturales con la U.R.S.S."

L'Associació Espanyola de Relacions Culturals amb l'URSS, que agrupà sobretot intel·lectuals, va ser creada a final de gener de 1937. Estava presidida per Manuel Márquez, degà de la Facultat de Medicina de la Universitat de Madrid, i el secretari va ser l'arquitecte Manuel Sánchez Arcas. Edità la revista *Cultura Soviética*.

[Guía, Lenin, 66, 85, 127, 137].

142. O. PIATNICKI

Wepomnienia Bolszewika, Moskwa-Leningród, Towarzystwo Wydawnicze Robotników Zagranicznych W ZSSR, 1935.

Segell: "Socorro Rojo Internacional. Comité Provincial. Valencia".

143. VERN SMITH

In a Collective Farm Village, Moscow, Co-operative Publishing Society of Foreign Workers in the U.S.S.R., 1936.

Segell: "Asociación Española de Relaciones Culturales con la U.R.S.S."

144. Sowjetunion 1936. Reden und Berichte. Stalin. Molotov. Kaganowitsch. Ordshonikidse. Mikojan. Meshulauk. Tuchatschewski. Tschernow. Jakowlew. Ljubimow. Grinko. Sulimov. Ljubtschenko. Kossarew. Stachanow. Bussygin. Kriwonoss. Smetanin. Winogradowa, Moskau, Verlagsgenossenschaft Ausländischer Arbeiter in der UdSSR, 1936.

Segell: "Asociación Española de Relaciones Culturales con la U.R.S.S."

[Guía, Stalin, 120, 127].

145. Unser Kampf. 200 Beispiele aus dem Antifaschistischen Kampf in Deutschland. Mit Abbildungen von illegalen Zeitungen. [Pròleg de Walter Franz], Moskau, Verlagsgenossenschaft Ausländischer Arbeiter in der UdSSR, 1936.

Segell: "Asociación Española de Relaciones Culturales con la U.R.S.S."

Text il·lustrat amb vinyetes i capçaleres de premsa alemanya antifeixista, clandestina i ciclostilada.

Pàgines 180-181. Vinyeta. *Mai-Zeitung aus dem Berliner Norden (Original in Schwarz und Rot)*.

146. A. ZORITCH I D. ZASLAVSKI

Dnieprostroï, Paris, Bureau d'Éditions, 1932.

Segells: "Comisión Cultural. Benisa. Brigadas Internacionales", "Brigades Internationales. Base. Bibliothèque. Prêt de Livre".

ALS CAMARADES FERROVIARIS I EN PRO DE LA IDEA ÀCRATA

Aquesta dedicatòria es pot llegir en un llibre sobre Kropotkin donat a una biblioteca de la CNT a València, en una data pròxima, potser, a 1931. Un gran nombre de llibres requisats després de la guerra civil i dipositats a la Universitat de València procedeixen de biblioteques sindicals, que majoritàriament eren anarquistes. En destaquen els que pertanyen al Sindicat Ferroviari de la CNT, amb més de dos-cents títols, i al Sindicat del Ram de Construcció, també de tendència anarcosindicalista. Els sindicats i centres obrers invertien un considerable esforç en la posada en marxa d'aquestes biblioteques, que es constituïen molt lentament a través de la compra, la donació de militants i simpatitzants i, ja durant la guerra, també de la requisita. Els continguts eren diversos, entre la literatura política, la ficció i aspectes de la cultura llibertària, com ara la maternitat conscient o l'excursionisme. Els llibres s'enquadrenaven, sovint, sense respectar les cobertes, per a garantir-ne millor el préstec i la conservació.

147. FELIPE ALÁIZ

Cómo se aprovecha una biblioteca, Barcelona, Ediciones Horizonte, s. a. [1930].

Exemplar enquadernat, conserva coberta. Segell (repetit): "Biblioteca Grupo Ética. Año 1936. Valencia". Número 5 de la col·lecció quinzenal de monografies Una Hora de Lectura, de la Biblioteca del Militante Autodidacta, dirigida per Alfonso Martínez Rizo. Felipe Alaiz (1887-1959) està considerat el millor escriptor anarquista dels anys trenta i del primer exili. Col·laborà en les publicacions llibertàries més importants, i va ser autor d'una obra abundant i molt diversa.

148. JUAN ANDRADE

China contra el imperialismo, Madrid, Ediciones Oriente, 1928.

Exemplar enquadernat, no conserva cobertes. Ex-libris manuscrit: "Es Propiedad de Antonio Quintana. Valencia 2-8-1932". Segell: "Subsección Norte. Valencia. C.N.T. F.N.I.F."

El periodista i escriptor Juan Andrade (1898-1981), expulsat del partit comunista el 1927 per defensar opinions esquerranes, va ser l'autor del primer llibre d'Ediciones Oriente, una editorial que Andrade havia col·laborat a crear, el nom de la qual evoca l'interès pels temes soviètics i la distància amb l'orteguiana Revista de Occidente. Com es pot llegir en la nota editorial, Oriente "trata de hacer una labor de cultura popular, pero no en el sentido que hasta ahora se ha dado a esta frase, etiqueta de toda mercancía chabacana, sino con el empeño de acercar al público de lengua castellana la vasta expresión de nuestro tiempo". No s'ha pogut documentar el primer propietari d'aquest exemplar, Antonio Quintana, a qui possiblement es va confiscar la biblioteca.

[Guía, Andrade, 162 / Quintana, 150].

Portada amb Ex-libris i segell.

149. JOHN DOS PASSOS

Manhattan Transfer. Traducción directa del inglés y prólogo por José Robles Pazos, Madrid, Editorial Cenit, 1930. 2a edició. Colección Prosisitas extranjeros contemporáneos.

Exemplar enquadernat, no conserva les cobertes dissenyades per Ramón Puyol. Ex-libris gravat en la coberta enquadernada: "VALENTIN Alcantarilla". Anotació: "Devuelto en fecha 20-4-38. Compañero Benito". Segell: "Sindicato del Ramo de Construcción. Valencia. A.I.T.-C.N.T."

No s'ha pogut documentar Valentín Alcantarilla, a qui probablement es va confiscar la biblioteca.

[Guía, Dos Passos, 96, 166 / Robles, 96, 166 / Puyol, 6, 86, 87, 90, 92, 99-103, 117, 119, 122, 162, 166 / Villegas, 166 / Alcantarilla, 162].

Portada amb segell.

150. RAMÓN GÓMEZ DE LA SERNA

El circo por Ramón Gómez de la Serna (Primer cronista oficial del circo) (Ilustraciones de Apa y del propio autor), Valencia, Sempere, 1931.

Exemplar enquadernat, no conserva cobertes. Ex-libris manuscrit: "Es propiedad de Antonio Quintana. Valencia 18-7-1931". Segells: "Es propiedad de Antonio Quintana", "C.N.T.-F.N.I.F.-A.I.T. de Valencia. Biblioteca".

A València, en les editorials Prometeo i Sempere van aparèixer alguns dels primers llibres de Ramón Gómez de la Serna. A final de 1923, el Gran Circo Americano va confirmar el seu títol de cronista oficial en una sessió en què Gómez de la Serna pronuncià un discurs des del trapezi. "En el circo", va escriure, "todos volvemos al paraíso primitivo, donde tenemos que ser más justos, ingenuos y tolerantes". Enrique Díez-Canedo, en el diari *El Sol*, va donar compte de la vetlada: "Sería

inoportuno subrayar los aciertos de frase, el garbo cabal de la única página que leyó sentado en un trapezoido a altura no vertiginosa, desde luego, pero siempre respetable para un hombre de letras, No dejaremos en cambio de alabar, como cumple la soltura de su presentación en la pista, la agilidad con que trepó por la escala al columpio aéreo, su perfecto *métier* al sentarse en la estrecha barra, su elegante descenso por la maroma, el arte con que saludó al público que le llamaba a la pista". *Apa* és pseudònim del pintor, crític i caricaturista Feliu Elias. El llibre degué ser requisat a Antonio Quintana el 1938, potser, ja que a l'interior hi ha un taló de resguard del taller E. Conca Tudela en què s'anota l'enquadernació de deu llibres a l'octubre de 1938, per un valor de 35 pessetes.

[Guía, Gómez de la Serna, 8, 12, 16, 55, 180 / Elias, 72 / Quintana, 148].

Pàgines 62-63, "Los ciclistas de circo", amb dos dibuixos de l'autor.

151. EDMUNDO GONZÁLEZ-BLANCO (recopilació i introducció)

El anarquismo expuesto por Kropotkin, Barcelona, Agencia Mundial de Librería, 1931.

Exemplar enquadernat, no conserva cobertes. Dedicatòria: "A los camaradas ferroviarios y en pro de la idea ácrata. Enrique Benito". Segells: "C.N.T. F.N.I.F. Biblioteca Subsección Norte de Valencia"; "Subsección Norte. Valencia. C.N.T. F.N.I. F."

Piotr Aleksèievitx Kropotkin (1842-1921) va ser un dels principals teòrics de l'anarquisme, en particular del comunisme llibertari. Les seues obres es trobaven molt presents en les biblioteques anarcosindicalistes. [Guía, Kropotkin, 152, 171].

Pàgina de respecte amb dedicatòria i segells.

152. PEDRO KROPOTKINE [en coberta: Pedro Kropotkin]

La ética, la revolución y el Estado. Traducción de Guillermo Kult, Valencia, Biblioteca de Estudios, s. a.

Coberta de Josep Renau.

L'editorial Estudios estava vinculada a la revista del mateix nom (1928-1937) i, igual que aquesta, s'orientava cap a l'anarquisme i la divulgació científica, sexual o naturista. De les cobertes es van ocupar Josep Renau i Manuel Monleón.

[Guía, Renau, 53, 74, 96, 120, 121, 127, 131, 154 / Kropotkin, 151, 171 / Monleón, 170, 171].

153. MARÍA LACERDA DE MOURA

Amaos y no os multipliquéis. Traducción del portugués de J. Elizalde. Con especial autorización de la autora para Editorial Estudios, Valencia, Estudios, s. a.

Exemplar enquadernat, no conserva cobertes. Segell: "C.N.T.-F.N.I.F.-A.I.T. Valencia. Biblioteca".

L'escriptora brasilera Maria Lacerda de Moura (1897-1945) va ser una destacada feminista llibertària. L'any 1921 va fundar la Federació Internacional Feminista. La seua obra *Amai e não vos multipliqueis* es va publicar el 1932.

[Guía, Elizalde, 161].

Portada i segell.

154. M. LEDIF NITRAM

El mundo bajo la tempestad, Barcelona, Biblioteca de La Revista Blanca, 1933.

Coberta de Josep Renau. Anotació: "Avelino 1-1-38". Darrere d'aquest nom s'amaga un Fidel Martín que no hem pogut documentar. El periodista i escriptor llibertari Joan Montseny i la seua dona Teresa Mañé van animar *La Revista Blanca* (1898-1936), que en la seua segona època va dirigir la seua filla Frederica Montseny. L'editorial del mateix nom va ser molt activa i obtingué un gran èxit amb la col·lecció de novel·les breus *La Novela Ideal*.

[Guía, Renau, 53, 74, 96, 120, 121, 127, 131, 152 / Montseny, 129].

155. MAX NETTLAU

Eliseo Reclus. La vida de un sabio justo y rebelde. Traducción de V. Orobón Fernández, Vol. II, Barcelona, La Revista Blanca, 1932.

Exemplar enquadernat, no conserva cobertes. Segell: "Biblioteca Grupo Ética. Año 1936. Valencia".

El geògraf Élisée Reclus (1830-1905) va ser un actiu teòric llibertari i militant anarquista. De la seua abundant producció destaquen la voluminosa *Géographie Universelle* i *L'homme et la Terre*, obres molt divulgades a Espanya. Del Grup Ética es conserva un fons de quaranta-quatre obres a la Universitat de València i a l'Arxiu de la Guerra Civil Espanyola, a Salamanca.

Pàgina amb segell i títol.

RESSONS DE LA LECTURA OBRERA

La lectura ocupava un lloc fonamental en la cultura del moviment obrer per la seua competència instructiva i el seu valor emancipador. En els fons de les biblioteques obreres trobem la crítica social i política, de significació sindicalista, filorepublicana, anarquista o marxista. Juntament amb la novel·la social, hi trobem assaigs sobre molt diversos problemes i qüestions: la filosofia materialista, la crítica anticlerical i el lliure pensament, la pedagogia o la divulgació científica, inclosa l'aposta per la transformació dels costums i hàbits quotidians: naturisme, reforma sexual, etc. Els llibres s'enquadraven –normalment sense respectar les cobertes– per a garantir-ne millor el préstec i la conservació.

156. FERMÍN GALÁN

Nueva creación. Política ya no sólo es arte, sino ciencia, Madrid, Rafael Caro Raggio Editor, 1931, 2a edició.

Dedicatòria: “El alma noble y sabia de aquel gran soldado y ciudadano, está volcada en este libro. Mujeres republicanas de ‘La Barraca’; leed con detenimiento este libro. Afectuosa y cariñosamente. Alejandro López”. La figura del capità Fermín Galán (1899-1930), afusellat després de la fallida sublevació de Jaca, tingué un ampli reconeixement entre els republicans. En les associacions femenines o els casinos del PURA, el Partit d'Unió Republicana Autonomista, era comú adoptar noms presos de les novel·les de Vicent Blasco Ibáñez, fundador del partit i carismàtic líder del republicanisme valencià del primer terç del segle xx. [Guía, Blasco Ibáñez, 48, 158, 167, 184].

157. JOSÉ NAKENS

En broma y en serio. Artículos anticlericales [en coberta: *En serio y en broma. Artículos anticlericales*], Madrid, Imprenta Artística Sáez hermanos, s. a. [1914].

El periodista i escriptor José Nakens (1841-1926), de pronunciada facilitat per a la versificació i la sàtira, es va proclamar “Supremo Jarca del Anticlericalismo en los Reinos de España”. Va dirigir el popular setmanari *El Motín* (1881-1926), republicà i anticlerical, que va ser objecte de denúncies i excomunionis freqüents.

158. EUGENIO NOEL

Escenas y andanzas de la campaña antifiamenca, Valencia, F. Sempere y Compañía Editores, s. a. Enquadrernat, no conserva cobertes. Segell: “Sociedad de Carteros Urbanos. Valencia”. *Eugenio Noel* és pseudònim d'Eugenio Muñoz Díaz (1885-1936), escriptor bohemí i republicà, amb rivets regeneracionistes, que el 1913 encetà una campanya

antifiamenca i antitaurina que li va provocar no pocs problemes. L'Editorial Sempere y Compañía va sorgir el 1900 per iniciativa del llibreter de vell Francesc Sempere i Masià i de Vicent Blasco Ibáñez. El 1913 es va fusionar amb l'Editorial Prometeo, fundada per Blasco Ibáñez i pel seu gendre Ferran Llorca Die, encara que van mantenir els segells diferenciats. Les dues editorials van mantenir preus populars i proveïren les biblioteques republicanes i obreres durant el primer terç del segle xx a València i també en la resta d'Espanya i Llatinoamèrica. Reformisme social, lliure pensament, socialisme, i també literatura de caràcter social i divulgació científica i filosòfica, van ser les matèries més ateses. [Guía, Sempere, 184 / Blasco Ibáñez, 48, 156, 167, 184 / Llorca Die, 184].

159. JULIO NOGUERA LÓPEZ

El maestro de Ruzafa. La última víctima de la inquisición. Intento de reconstrucción histórica. Ilustraciones de Mariano Rivadulla, Valencia, Cuadernos de Cultura, 1932.

Dedicatòria: “Regalado a la Sociedad de Orbreros Matarifes y Similares de Valencia, por el Socio Luis Miralles”.

El 1826 moria a València el mestre Gaietà Ripoll, denunciat per liberal i deista i processat pel Sant Ofici. Va ser l'última víctima del Tribunal de la Inquisició, abolit l'any 1834. Cuadernos de Cultura va ser una iniciativa del teòric sindicalista valencià Marín Civera l'objectiu de la qual era dotar el públic obrer i popular de textos de síntesi sobre temes d'actualitat, de reflexió política o de caràcter cultural.

Pàgina amb dedicatòria.

160. BERTRAND RUSSELL

Los caminos de la libertad. El socialismo, el anarquismo y el sindicalismo. Traducción de García Paladini, Madrid, M. Aguilar Editor, 1934. Biblioteca de Ideas y Estudios Contemporáneos.

Segell: "Sociedad de Pintores Murales La Federación. Valencia".

El filòsof britànic Bertrand Russell (1872-1970) no sols va aconseguir reconeixement en l'àmbit acadèmic, sinó que també va ser llegit pel gran públic. Les seues obres de divulgació filosòfica i científica, com també els assaigs de caràcter social, moral o polític van tenir una àmplia difusió. El 1950 va rebre el Premi Nobel de Literatura.

161. HAN RYNER

El autodidacta. Novela. Versión española con autorización del autor, por J. Elizalde, Barcelona, La Revista Blanca, s. a.

Enquadernat, no conserva cobertes. Anotació: "Avelino -1-1-38".

Han Ryner (1861-1938), escriptor anarquista francès entre les obres del qual destaca el *Petit Manuel Individualiste*, publicat el 1903. [Guía, Elizalde, 153].

Portada.

162. RAMÓN J. SENDER

El problema religioso en Méjico. Católicos y cristianos. Prólogo de Don Ramón del Valle-Inclán, Madrid, Editorial Cenit, 1928.

Exemplar enquadernat, no conserva les cobertes dissenyades per Ramón Puyol. Ex-libris gravat en portada: "VALENTIN Alcantarilla". Segell: "Sindicato del Ramo de Construcción. Valencia. A.I.T.-C.N.T.". Primer títol de l'Editorial Cenit. Valle-Inclán, per a expressar el seu suport a la nova editorial, va accedir a signar un text escrit per Juan Andrade (1898-1981), un dels promotors de Cenit. El pròleg és una declaració programàtica de la nova editorial. "Hasta hace pocos años la producción editorial española estaba reducida, casi exclusivamente, a libros de carácter literario. Ni a las editoriales ni a los autores interesaban los grandes pro-

blemas políticos o económicos que constituyen la historia de la humanidad. [...] La "Editorial Cenit", que hace con este libro su presentación al público de habla española, desea poner al lector en contacto con las últimas novedades del mercado literario internacional. [...] En España se ha planteado el negocio editorial desde un punto de vista demasiado mercantil. Es lógico y humano que el editor busque en su empresa el beneficio económico. Sin embargo, nunca debe olvidar que desarrolla una misión cultural que en ningún momento puede ser relegada." No s'ha pogut documentar Valentín Alcantarilla, a qui degueren confiscar la biblioteca. [Guía, Sender, 102, 134 / Valle-Inclán, 9, 16 / Puyol, 6, 86, 87, 90, 92, 99-103, 117, 119, 122, 149, 166 / Alcantarilla, 149 / Andrade, 148].

Portada i segell.

163. VICTOR SERGE

El año I de la Revolución rusa. Los primeros pasos de la Dictadura del proletariado (1917-1918), Madrid, Zeus, Sociedad Anónima Editorial, 1931.

Exemplar enquadernat, no conserva cobertes. Segell: "Sociedad de Carteros Urbanos. Valencia".

Pròleg i versió d'Amado Lázaro y Ros. [Guía, Serge, 103].

Portada.

164. H. J. WELLS

Una utopía moderna. Traducción de E. G. S. Obras completas de H. Jorge Wells, Barcelona, Editorial Bauzá, s. a.

Segell: "Sección de Canteros y Similares. CNT. SU. PC. AIT. Músculo y Cerebro. Valencia".

H. G. Wells (1866-1946) va ser un reconegut autor de relats a cavall entre la fantasia científica, l'exaltació de la tècnica i la utopia social, i va tenir una àmplia popularitat.

(12

LLIBRES PER A UNA GUERRA

L'inici de la guerra civil plantejà immediatament noves necessitats en la producció i circulació dels llibres. Moltes editorials van continuar treballant de forma col·lectivitzada, alhora que des d'organismes públics, partits o sindicats es multiplicava l'edició de literatura de contesa i consigna. També van circular llibres procedents de confiscacions o retirats d'entre les runes... Molts llibres per a una població que ja no sols es trobava als pobles o les ciutats, sinó també als fronts, als hospitals, als quarters, a edificis confiscats i habilitats com a centres educatius o de lectura, a seus de sindicats..., als múltiples i normalment poc feliços escenaris d'una guerra.

Van ser diversos els organismes que es van ocupar d'atendre la demanda de lectura. L'editor Rafael Giménez Siles, per encàrrec del Ministeri d'Instrucció Pública, creà una distribuïdora de publicacions

amb seu a Madrid, Barcelona i València. També Socors Roig Internacional disposava de la seua pròpia xarxa de biblioteques. Entre aquesta variada i densa xarxa, es poden destacar dos organismes: Cultura Popular, molt vinculada als comunistes, i la Distribuidora Ibérica de Publicaciones, de tendència anarquista.

Cultura Popular era una organització que havia de coordinar les activitats culturals dels partits que integraven el Front Popular. Encara que es va crear a l'abril de 1936, la guerra propicià la seua existència real dotant-la d'una comesa: organitzar el subministrament de llibres. A València, la seu de Cultura Popular es trobava al carrer de la Pau, número 23, com ho mostra el segell de molts dels llibres requisats des d'abril de 1939. Una animosa i competent bibliotecària, Teresa Andrés, va ser la responsable de la Secció de Biblioteques de Cultura Popular i va escriure un petit manual en què explicava com s'havien d'organitzar les biblioteques per a la guerra.

A les files anarquistes, les Joventuts Llibertàries van promoure les Ediciones FIJL (Federació Ibèrica de Joventuts Llibertàries), dependents del Comitè Regional de Joventuts Llibertàries de Llevant, que desplegà la seua activitat a València. Així mateix, els anarquistes van centralitzar les activitats de distribució i venda de llibres, fullets i premsa amb la creació, al novembre de 1937, de la Distribuidora Ibèrica de Publicaciones, la DIP, la llibreria de València de la qual es trobava en el número 4 del carrer de la Pau. Uns dels carrers –cafès, llibreries, la Casa de la Cultura– que millor encarnà la capitalitat republicana de la ciutat.

165. TERESA ANDRÉS

Indicaciones sobre la organización de las Bibliotecas de Frentes, Cuarteles y Hospitales, Valencia, Ediciones de Cultura Popular, 1938.

Disseny i vinyetes de Mauricio Amster [?].

Teresa Andrés (1907-1946) va ser una destacada bibliotecària. Afiliada al partit comunista, igual que el seu marit Emili Gómez Nadal, els dos es van exiliar a França en acabar la guerra. Teresa Andrés va ser l'encarregada de la Sección de Bibliotecas de Cultura Popular. En aquest fullet s'ofereix una sèrie de regles per a l'organització i el maneig de biblioteques. En l'apartat "Adquisición de libros" es pot llegir: "En los frentes cercanos a Madrid, Valencia o Barcelona, la adquisición es siempre por compra, pero en los situados en Andalucía o Extremadura, es necesario aprovechar los libros que se puedan recoger, bien por donativo, bien por encontrarse en casas abandonadas, dentro de la zona de guerra". Quan la donació era de llibres antics o de valor històric, calia fer-ho saber a la Junta de Confiscacions provincial. A més de la compra, la donació i la recollida de llibres abandonats, hi hagué també requisites d'immobles, que de vegades comptaven amb biblioteca, de persones de filiació conservadora.

[Guia, Amster, 39, 94, 105, 110, 111, 114, 126, 134, 135, 187, 190 / Gómez Nadal, 70, 71, 77, 79-81, 173].

166. JOHN DOS PASSOS

Rocinante vuelve al camino. Traducción del inglés por Mária Villegas, Madrid, Editorial Cénit, 1930, 1a edició. Prosistas extranjeros contemporáneos.

Prefaci de l'autor per a l'edició espanyola. Coberta de Ramón Puyol. Segell: "Cultura Popular Paz 23 Tel 10918 València".

John Dos Passos (1896-1970) va residir a Madrid els anys 1916 i 1917 i viatjà per Espanya el 1919 i 1920, i publicà l'any 1922 *Rocinante to the Road Again*. Al final del pròleg, escrit per a la traducció espanyola, escriu: "Está hecho de fruta española, para el consumo norteamericano. Hace diez años estaba comible. No quiero pensar cómo estará ahora". La traducció és obra de Mária Villegas, esposa de José Robles Pazos, amic i introductor de l'obra de Dos Passos a Espanya.

[Guia, Dos Passos, 96, 149 / Robles, 96, 149 / Puyol, 6, 86, 87, 90, 92, 99-103, 117, 119, 122, 149, 162 / Villegas, 149].

167. MIQUEL DURAN DE VALÈNCIA

Guerra, Victòria, Demà, València, Edicions de Cultura Popular, 1938.

Coberta de Luis.

Obra publicada en ocasió del "VII Centenari de la Lliberació de València i Fundació del País Valencià" i impresa en Gráficas Turia. Miquel Duran i Tortajada (València, 1883-1947) va utilitzar el nom literari *Miquel Duran de València*. Escriptor i periodista d'idees catalanistes, va ser director del *Diari de Sabadell* i d'altres publicacions; fundà la revista *La República de les Lletres* i va traduir al català algunes novel·les de Blasco Ibáñez. La seua poesia de caràcter tradicional (*Cordes vibrants*, 1910, *Himnes i poemes*, 1916, *Cançons valencianes*, 1929) experimentà un notable canvi en *Guerra, victòria, demà* –amb composicions que havia publicat en el diari socialista *Adelante*–, en què inclogué un cal·ligrama, i que eren una incitació a la resistència antifeixista.

[Guia, Blasco Ibáñez, 48, 156, 158, 184].

168. HELIÓFILO

Charlas al sol, Madrid, E. Dossat Editor, 1929.

Coberta de Luis Bagaría. En contracoberta i pàgina [III], dibuixos de José Robledano. Etiqueta de DIP. Distribuidora Ibérica de Publicaciones. Valencia.
Heliófilo és pseudònim de Félix Lorenzo. Com ha recordat Ana Martínez Rus, Heliófilo va saludar la primera Fira del Llibre, celebrada a Madrid, el 1993, amb "Los libros golfos", un article aparegut en *La Luz* (24-4-1933) que proposava que "la República debería invitar al libro a salir a la calle con frecuencia. Debería fomentar en el libro el espíritu golfo". [Guía, Bagaría, 180].

169. OTTO LEHMANN

La internacional sangrienta de los armamentos. Traducción del alemán por Luis de Navia, Madrid, Editorial Cenit, 1929, 2.ª edició. Colección Panorama.

Cenit utilitzà la coberta de l'edició alemanya, Hamburg, Fackelreiter Verlag, 1929. Etiqueta de la DIP. Distribuidora Ibérica de Publicaciones. Valencia.

170. MARIO MARIANI

Las meditaciones de un loco. Traducción de Francisco Almela Vives, Valencia, Ediciones F.I.J.L., s. a., 3a edició.

Coberta de Manuel Monleón. Anotacions: "Ginés Carrión Campols, 5-1-39 Valencia". "Ginés compró este libro en Valencia el día 5 de enero de 1939 por la tarde en el kiosko de la estación de Ferrocarril de Valencia a Moncada, de regreso a La Academia. Ginés". Mario Mariani va ser un autor molt apreciat per les joventuts llibertàries. Manuel Monleón (1904-1976), grafista, fotomuntador i pintor, estava afiliat a l'UEAP. Col·laborà en l'editorial Estudios, com també en les revistes *Estudios* i *Orto*. Membre de l'Aliança d'Intel·lectuals Antifeixistes, durant la guerra va fer molts cartells per a la CNT, en particular. Després de passar uns anys a la presó, es va exiliar a Colòmbia i Venezuela, i tornà a València l'any 1962. [Guía, Almela, 47, 66, 67 / Monleón, 152, 171].

171. FÉLIX MARTÍ IBÁÑEZ

Aventura: Poema de juventudes, Valencia, Ediciones F.I.J.L., 1938.

Coberta de Monleón. Text datat a Barcelona, 10 de febrer de 1938. Primer títol de l'editorial creada per la FIJL. Segells: "F.I.J.L. del Vestir, Valencia" i: "¡Compañero! Si de veras amas la cultura conserva los libros". El jove metge àcrata Félix Martí Ibáñez (1911-1972) es va fer molt popular en els medis llibertaris i obreristes com a divulgador de qüestions relacionades amb l'eugenèsia, el control de natalitat i la sexualitat en general, especialment a través de consultoris oberts als lectors en publicacions com la revista *Estudios* (1928-1937). Durant la guerra va exercir, així mateix, el

càrrec de director de Sanitat i Assistència Social de la Generalitat de Catalunya i de sotssecretari de Sanitat al Ministeri de Sanitat i Assistència Social de Frederica Montseny. Després de la guerra s'exilià als Estats Units, on va morir. A la Biblioteca de la Universitat hi ha una altra obra de Martí Ibáñez, *El sentido de la vida*, publicada per Estudios en 1937, i també un exemplar d'*El apoyo mutuo*, de Piotr Kropotkin, amb coberta de Monleón, traduït i editat per la FIJL el 1938. [Guía, Monleón, 152, 170 / Kropotkin, 151, 152].

172. KARL MARX

El Capital. Crítica de la Economía Política. Traducción íntegra y directa del alemán, basada en la edición del Instituto Marx-Engels, de Moscú, por W. Rocés. Volumen Primero. Libro I. El proceso de producción del capital, Madrid, Editorial Cenit, 1934. Biblioteca Carlos Marx. Dirigida por W. Rocés.

Segell: "Cultura Popular Paz 23 Telf 10918 Valencia". La primera traducció al castellà d'*El capital* va ser obra de Daniel Pedroso i la va publicar l'Editorial Aguilar (Madrid, 1931, 3 vol.). Wenceslao Rocés, catedràtic de Dret Romà, membre del partit comunista i bon coneixedor de l'alemany, criticà aquella edició i es va ocupar de preparar-ne una traducció, el primer volum de la qual es va publicar l'any 1934, en l'Editorial Cenit, a la qual estava molt vinculat; el segon volum va aparèixer el 1935.

173. Nueva Cultura. El fusil de hoy garantiza la cultura de mañana.

Cubierta de Rafael Pérez Contel. s. l. [València], Edición de Cultura Popular, s. a. [1936].

Impres en els Talleres Impresos Cosmos. En la pàgina [71] s'indica: "Han hecho este número: Juan Gil-Albert, Emili Nadal, R. Pérez Contel, José Bueno, Juanino Renau, Sergio, Juan Serrano. / Han colaborado eficazmente en la parte gráfica la Sección de Artes Plásticas de la Alianza d'Intel·lectuals per a la Defensa de la Cultura".

[Guía, Pérez Contel, 78, 133, 136 / Gil-Albert, 23, 51-54, 131 / Gomez Nadal, 70, 71, 77, 79-81, 165 / Juanino Renau, 23, 31, 53, 131, 132].

174. F. A. OSSENDOWSKI

Los fuegos moribundos. Traducción directa del polaco por M. Rawicz, Madrid, M. Aguilar Editor, 1931.

Coberta de Marian Rawicz. En arribar a Espanya, el 1930, Rawicz va rebre l'encàrrec de traduir del polonès aquesta obra. El treball –com li va dir l'editor Manuel Aguilar– li va permetre aprendre castellà. La retribució va ser de mil dues-centes pessetes –una quantitat que Rawicz considerà esplèndida. Posteriorment, Aguilar li demanà que s'ocupara també de dissenyar-ne la coberta. [Guía, Rawicz, 39, 86, 88, 89, 93, 95, 98, 104, 106, 107, 116, 118].

1931: LA BIBLIOTECA, UN SERVEI PÚBLIC

“Porque esto es lo que principalmente se proponen las Misiones: despertar el afán de leer en los que no lo sienten, pues sólo cuando todo español, no sólo sepa leer –que no es bastante– sino tenga ansias de leer, de gozar y divertirse, sí, divertirse leyendo, habrá una nueva España. Para eso la República ha empezado a repartir por todas partes libros, por eso también al marcharnos os dejaremos nosotros una pequeña biblioteca.” Són paraules de Manuel Bartolomé Cossío, president del Patronat de Missions Pedagògiques, pronunciades a final de 1931 en un petit poble de Segòvia. L'esforç de la República en la difusió del llibre, el foment de la lectura i la creació de biblioteques va ser primerenc i generós i es concretà en la creació del Patronat de Missions Pedagògiques, al maig de 1931, i de la Junta d'Intercanvi i Adquisició de Llibres per a Biblioteques Públiques, al novembre del mateix any. El Patronat es va orientar cap a la difusió del llibre en localitats petites utilitzant les escoles dels pobles, i la Junta es va ocupar d'ampliar els fons de les biblioteques públiques i de la creació de biblioteques municipals.

A final de 1933, les Missions Pedagògiques havien creat un poc més de tres mil biblioteques, i la Junta havia aconseguit obrir dues-centes biblioteques públiques al juny de 1935. A València, el Patronat de Missions Pedagògiques estava dirigit per María Moliner que, el 1935, fundà la Biblioteca-Escola, instal·lada a l'Escola d'Artesans, on els estudiants de l'Escola Normal farien pràctiques i podrien adquirir unes nocions bàsiques de biblioteconomia. Va aconseguir obrir cent quinze biblioteques, encara que en aquest cas no estaven associades a les escoles, sinó als municipis. La intensa política de creació de biblioteques i la reorganització de la indústria editorial expliquen l'auge del llibre. El 1928 es van imprimir a Espanya mil dos-cents llibres i fullets. La xifra havia augmentat a quatre mil l'any 1933. “Nunca en España”, va dir Benjamín Jarnés, el 1935, “se vio el libro tan mimado, tan exaltado”. Ací es poden veure llibres procedents de la Junta d'Intercanvi i de l'Oficina d'Adquisició de Llibres, creada a l'abril de 1937 per a adaptar la Junta a les circumstàncies de la guerra. L'Oficina va tenir la seu a València i des de juny de 1937 estava dirigida per María Moliner. Es mostra també algun exemplar –una novel·la de Jarnés– procedent de Milícies de la Cultura, un cos de mestres la comesa del qual era la instrucció elemental dels soldats, creat al gener de 1937.

175. PÍO BAROJA

La ciudad de la niebla, Madrid, Espasa-Calpe, 1931, 2a edició.

Enquadernat, no conserva cobertes. Segells: “Patronato Misiones Pedagógicas”; “Oficina de Adquisición de Libros y Cambio Internacional. Valencia”.

L'Oficina d'Adquisició de Llibres i Canvi Internacional, creada a l'abril de 1937, va aconseguir obrir en un any dues-centes vuitanta-tres noves biblioteques i repartir un poc més de seixanta-dos mil llibres.

Portada i segells.

176. JOSÉ BERGAMÍN

Disparadero español I. La más leve idea de Lope. Lope, suelo y vuelo de España. Un verso de Lope y Lope en un verso. Lope, siguiendo el dictamen del aire que lo dibuja, Madrid, Cruz y Raya, Ediciones del Árbol, 1936, Manuel Altolaguirre Impresor.

Segell: “Socorro Rojo Internacional. Gandia. Comité Comarcal”.

[Guía, Bergamín, 6, 25-27 / Altolaguirre, 20, 29, 177].

177. VIZCONDE DE CHATEAUBRIAND

Atala, René y El último Abencerraje. Traducción de Manuel Altolaguirre, Madrid, Espasa-Calpe, 1932.

Segells: “Patronato Misiones Pedagógicas”; “Oficina de Adquisición de Libros y Cambio Internacional. Valencia”.

A la Biblioteca de la Universitat de València n'hi ha dos exemplars més, també amb els segells del Patronat de Missions Pedagògiques.

[Guía, Altolaguirre, 20, 29, 176].

178. FEDERICO GARCÍA LORCA

Romancero gitano (1924-1927), Madrid, Espasa Calpe, 1937, 10a edició.

Fotografia de l'autor. Enquadernat, no conserva cobertes. Gravades amb lletres daurades les inicials "J" i "I", superposades. Segell: "Junta de Intercambio y Adquisición de Libros para Bibliotecas".

La tràgica mort de Federico García Lorca (1898-1936), afusellat a l'agost de 1936, va fer d'ell més que un poeta i escriptor de teatre. Al llarg de la guerra es van succeir homenatges, poemes dedicats a Lorca i edicions de les seues obres. A més d'aquesta acurada publicació d'Espasa Calpe, hi hagué una edició molt popular del *Romancero gitano*, il·lustrada per Miguel Prieto, que va tenir moltes reimpressions.

[Guía, García Lorca, 122 / Prieto, 122].

Portada i fotografia de l'autor.

179. FRANCISCO GINER

Estudios sobre educación. Obras Completas de D. Francisco Giner de los Ríos. VII, Madrid, Espasa Calpe, 1935, 3a edició.

Enquadernat, no conserva cobertes. Segells: "Patronato Misiones Pedagógicas"; "Oficina de Adquisición de Libros y Cambio Internacional. Valencia".

El filòsof, pedagog i assagista Francisco Giner (1839-1915), fundador i director de la Institución Libre de Enseñanza el 1876, ha sigut una figura decisiva en la renovació educativa de l'Espanya contemporània. La primera edició dels *Estudios sobre educación* és de 1886. A l'interior del llibre hi ha un volant del Patronat de les Missions Pedagògiques amb consells per a la lectura i el bon ús dels llibres: "Cuando acabes tu trabajo, lávate las manos y coge el libro que has pedido en la Biblioteca. Busca un sitio tranquilo y lee. Recordarás siempre con placer estos ratos. / Guarda luego el libro cuidadosamente hasta que puedas volver a seguir leyendo. Procura que, al devolver el libro, esté tan limpio como cuando te lo entregaron. / ¡Buena idea se tendrá de un pueblo donde los libros se leen mucho y se conservan limpios y cuidados!"

Portada i segells.

Full volant del Patronat de Missions Pedagògiques.

180. RAMÓN GÓMEZ DE LA SERNA

El incongruente. Novela grande, Madrid, Calpe, 1922. Los humoristas

Coberta de Luis Bagaría. Segell: "2.º Centro de Instrucción y Reserva de Sanidad Militar. Valencia. Compañía de Transportes. Delegado Político".

[Guía, Gómez de la Serna, 8, 12, 16, 55, 150 / Bagaría, 168].

181. BENJAMÍN JARNÉS

Paula y Paulita. Novela, Madrid, Revista de Occidente, 1929.

Segell: "Milicias de la Cultura. Inspección del Ejército de Levante. Sección de Propaganda y Prensa".

[Guía, Jarnés, 17, 57, 131, 180].

182. RAMÓN PÉREZ DE AYALA

Prometeo. Luz de Domingo. La caída de los limones. Novela poemática de la vida española, Madrid, Renacimiento, 1924.

Enquadernat, no conserva cobertes. Gravades amb lletres daurades les inicials "J" i "T", superposades. Segell: "Junta de Intercambio y Adquisición de Libros para Bibliotecas".

Es mostra l'exemplar tancat, amb les inicials de la Junta d'Intercanvi.

183. B. TRAVEN

Die Weisse Rose, Berlín, Buchmeisterverlag GmbH, 1931.

Dedicatòria: "Para la Biblioteca de Alianza de Intelectuales para Defensa de la Cultura. [Alfredo] Baeschlin".

Bruno Traven (1890-1969) és un autor de biografia molt esquivada. Pel que sembla, era nord-americà, d'origen alemany, va escriure en anglès i alemany i va viure a Mèxic gran part de la seua vida, i allí va morir. El 1926 va aparèixer la seua primera novel·la *Das Totenschiff* ("El vaixell de la mort"), que obtingué una ràpida celebritat. El 1927 publicà *Der Schatz der Sierra Madre* ("El tresor de Sierra Madre"), un relat que transcorre a Mèxic, l'escenari de la resta de la seua producció. *Die Weisse Rose* ("La rosa blanca"), que narra el conflicte entre un hisendat petroler i un ranxer mexicà, és de 1929. Les seues obres van ser prohibides pels nazis. L'arquitecte, crític i etnògraf suís Alfredo Baeschlin (1883-1964) havia treballat a València, on va aparèixer el seu llibre *Ibiza* (Renovación Tipográfica, 1934). Durant la guerra, estigué de nou a València i publicà en *Nueva Cultura* un article titulat "Un poco de arquitectura rural". En aquell moment degué donar aquesta edició alemanya del llibre de Traven.

184. VOLTAIRE

Diccionario filosófico. Tomo tercero, Valencia, Prometeo, s. a.

Coberta de Federico Mellado. Segell (repetit): "Hospital Militar de Benirredá. Gandía. Valencia. Rincón de Solidaridad y Cultura".

Aquesta obra clàssica de la literatura il·lustrada havia sigut publicada per l'Editorial Sempere, a València, el 1901. Anys després –no és possible determinar-ne la data–, l'Editorial Prometeo la va reeditar, també en sis volums. L'Editorial Prometeo, fundada per Vicent Blasco Ibàñez i pel seu gendre Ferran Llorca Die (1872-1939) es va fusionar amb Sempere l'any 1913, encara que van mantenir els segells diferenciats. La biblioteca de Ferran Llorca va ser confiscada i dipositada a la Universitat de València en acabar la guerra civil. Després de diferents tràmits, es va tornar el 1964.

[Guía, Blasco Ibàñez, 48, 156, 158, 167 / Llorca Die, 158 / Sempere, 158].

A PESAR DE TOT, ENCARA EREN XIQUETS!

Així que va començar la guerra civil, el Ministeri d'Instrucció Pública, dirigit pel comunista Jesús Hernández, va posar en marxa diferents projectes en què destacaven les publicacions de llibres per a xiquets i les activitats pedagògiques a les escoles i a les colònies escolars. Encara que l'ideari educatiu va ser eclèctic -en algunes colònies es van aplicar sistemes pedagògics actius, com el Montessori-, hi hagué una clara influència dels programes establerts a l'URSS. Així va succeir amb els dibuixos infantils, amb els quals es pretenia un contacte permanent dels xiquets amb la realitat del seu entorn, de manera que les obres arribaren a ser autèntics documents d'època. Tant en aquesta primera etapa com després, quan l'anarquista Segundo Blanco estigué al capdavant del Ministeri, es va publicar un extens catàleg de narracions dirigides als xiquets i joves en què es van incloure obres de tipus clàssic, com les d'Antoniorrobes, així com d'altres més "proletaritzades", ben sovint traduccions d'autors russos i alemanys. Rafael Giménez Siles, que havia mantingut Ceníet fins a juny de 1936 i tenia una gran experiència empresarial, va ser, per encàrrec del partit comunista, el responsable de la posada en marxa de dues editorials: Nuestro Pueblo i Estrella Editorial para la Juventud, que va imprimir els seus contes i llibres amb un paper d'escassa qualitat. "En Valencia", va escriure Giménez Siles, "dejé montada en un distinto local de la calle de la Paz, una librería infantil que decoraron el gran dibujante Salvador Bartolozzi, creador del Pinocho español, y su hija Pitti, también magnífica dibujante."

185. LOLA ANGLADA I SARRIERA

El més petit de tots. Text i dibuixos de Lola Anglada i Sarriera, Sabadell, Generalitat de Catalunya, Comissariat de Propaganda, 1937.

Segell: "Servei de Biblioteques. Donatiu".

Abans de 1936, Lola Anglada i Sarriera (1893-1984) havia aconseguit un gran èxit amb narracions il·lustrades per ella com ara *En Peret* i *Margarida* (1928), *Monsenyor Llangardaix* (1929) i *Narcís* (1930), obres que resumeixen bé el seu món noucentista. Durant la guerra publicà aquest llibre, que va ser traduït a l'espanyol amb el títol d'*El pequeñín*, també editat pel Comissariat de Propaganda.

186. ANTONIORROBLES

Don Nubarrón y el saco de oro, s. l. [Barcelona], Cuentos Estrella Editorial para la Juventud, s. a. [1938].

Coberta i il·lustracions de Pitti Bartolozzi. Relat de les aventures de Don Nubarrón, "un señorón muy fascista", Sidrín, "chaval madrileño, muy, muy, muy antifascista", i Trimotor, un gos que va eixir de la zona facciosa fugint dels italians. *Sidrín* va ser el títol d'un projecte de revista infantil que no va passar del número zero, publicat a València. *Antoniorrobes* és pseudònim d'Antonio Robles

(1897-1983), narrador i dibuixant. En la seua producció destaca la literatura infantil, gènere en què va obtenir el Premi Nacional de Literatura el 1932. Durant la guerra edità narracions infantils i contes com aquest, que forma part d'una "Colección de cuentos infantiles, adaptados a nuestra época actual de lucha contra el fascismo, por Antoniorrobes, con ilustraciones de Bartolozzi". Altres col·leccions eren: "Colección de narraciones infantiles", "Colección de novelas y narraciones para la juventud" i "Colección de cuentos profusamente ilustrados, a tres colores, todos ellos de contenido social y relacionados con nuestra lucha". Francis o Pitti Bartolozzi, pintora i il·lustradora, era filla de Salvador Bartolozzi (1882-1950), notable pintor i il·lustrador de llibres per a xiquets, creador del setmanari *Pinocho* (1925-1931) i del més famós Pinotxo espanyol. [Guía, Antoniorrobes, 187].

187. ANTONIORROBLES

Llevan a la luna un día hasta la comisaría, s. l., Estrella Editorial para la Juventud, s. a. [1937].

En interior de coberta, nota de l'autor, signada "Aerre", datada al juliol de 1937. Coberta i il·lustracions de Mauricio Amster. De la sèrie "Cuentos Estrella". "Cuando los niños aprendan "de verdad" a leer y oír el cuento", es llegeix

al final de la nota, “ellos serán los tejedores del cuento de su vida; sabrán captar las emociones que la vida les ofrezca. Sabrán juzgar. Y cuando se sabe juzgar con sensibilidad, se es irremediamente, y se sabe ser, una unidad del orden revolucionario.”

[Guía, Antoniorrobes, 186 / Amster, 39, 94, 105, 111, 114, 126, 134, 135, 165, 190].

188. JUAN RAMÓN JIMÉNEZ

Platero y yo. Elegía andaluza (1907-1916), Madrid, Signo, 1934.

Segells: “Oficina de Adquisición de Libros y Cambio Internacional. Valencia”; “Patronato Misiones Pedagógicas”; “Lecturas para Niños”.

El relat del burro *Platero*, publicat el 1914, va ser objecte d’alguns episodis d’iconoclàstia artística.

El 1936, Rafael Alberti va publicar *El burro explosivo*, sàtira contra Juan Ramón Jiménez. Uns anys abans, el 1929, quan preparaven la que seria *Un chien andalou*, Salvador Dalí i Luis Buñuel, després de ser rebuts cordialment pel poeta, van escriure una insultant carta a Juan Ramón Jiménez qualificant *Platero* del “burro más odioso con que nos hemos tropezado”.

En la producció de Juan Ramón Jiménez (1881-1958) destaca l’atenció a les edicions per a xiquets. A la Biblioteca de la Universitat de València hi ha un exemplar de Rabindranath Tagore, *La Luna Nueva (Poema de niños)* (traducció de Zenobia Camprubí de Jiménez, amb un poema de Juan Ramón Jiménez), Madrid, Compañía Iberoamericana de Publicaciones, 1930, 6a edició, que també porta el segell del Patronat de Missions Pedagògiques.

[Guía, J. R. Jiménez, 2, 29 / Alberti, 19, 136].

Portada i segells.

189. *El Reloj o Las aventuras de Petika. Ilustraciones de Bruno Fuk*, s. l., Cuentos editados por el Ministerio de Instrucción Pública para los niños antifascistas de España, 1936.

En interior de cobertes i pàgina [78], tres dibuixos de [José] Bardasano. A la contracoberta, nota de l’editor: “Niños españoles: Mientras los asesinos fascistas os tiran bombas y matan a vuestros hermanitos, el Ministerio de Instrucción Pública del Frente Popular os regala juguetes y cuentos y se preocupa de vuestra instrucción, para que mañana seáis hombre útiles a la nueva sociedad”.

190. LISA TETZNER

Hans y su liebre encantada. Historia de un viaje alrededor del mundo, Valencia, “Estrella” Editorial para la Juventud, 1937. Novelas infantiles “Estrella”.

Versió castellana de José María Quiroga Pla. Coberta i il·lustracions de Mauricio Amster. Segell: “Cultura Popular Paz 23 Telf 10918 Valencia”.

[Guía, Quiroga, 88, 93 / Amster, 39, 94, 105, 111, 114, 126, 134, 135, 165, 187].

191. Dibuix: “Los fasistas y los rojos luchan. Los aviones nuestros an tirado un avión y han roto un árbol y ganan los nuestros. Ellos tiran bonvas a las casas”. Rosita Arce 9 años. Escuela de la Fuente de San Luis (Valencia). 24 x 31 cm.

192. Dibuix: “Si no fuera por la Cruz Roja se hubiran muerto muchos milicianos”. R. Salgado (10 años) Guardería Arco Iris Villajoyosa. 22,5 x 30,5 cm.

193. Dibuix: “Madrid 22-3-1937”. Amparo Roger 11 años. Segell: Escuela Oloriz. Valencia. 15 x 20 cm.

A la Biblioteca de la Universitat de València es conserven quinze dibuixos infantils realitzats el 1937 –dos dels quals atribuïts a Manuel Hernández Mompó, que llavors tenia nou anys. Formen part d’un notable conjunt d’obres realitzades per alumnes de centres escolars de València, com també per xiquets refugiats a les colònies escolars que el Ministeri d’Instrucció Pública va obrir a diversos pobles valencians. Els dibuixos es van exposar a València aquell mateix any, i el 1938 se’n van poder veure molts a Nova York, en una mostra organitzada per la Spanish Child Welfare i l’American Friends Service Committee, acompanyada d’un catàleg titulat *They Still Draw Pictures!*, amb una selecció de seixanta dibuixos i un text d’Aldous Huxley. A més de la Universitat de València, conserven dibuixos d’aquella extensa col·lecció la Biblioteca Nacional (Madrid), les universitats de Califòrnia, San Diego, Harvard i Columbia, com també l’American Friends Service Committee, amb seu a Filadèlfia.

NOTA BIBLIOGRÀFICA

Els comentaris sobre escriptors, editorials, il·lustradors, tipògrafs, biblioteques i lectures són el resultat de la investigació dels qui han redactat la guia o d'elaboracions que procedeixen de la bibliografia citada en els textos del catàleg *Llibres a l'infern. La Biblioteca de la Universitat de València, 1939*. Us oferim algunes referències bibliogràfiques per si desitgeu ampliar el vostre coneixement sobre aquests temes: AA.VV., *El Correo de Euclides*, 1, Fundación Max Aub, 2006, aplega les actes del congrés "Max Aub, testimoni del segle xx", celebrat l'any 2003. Salvador Albiñana, "Libros en el infierno. Una nota sobre la biblioteca de Max Aub", *Derecho, historia y universidades. Estudios dedicados a Mariano Peset*, València, Universitat de València, 2007, 1, p. 43-85. Cecilio Alonso (ed.), *Max Aub y el laberinto español*, 2 vol., València, Ajuntament de València, 1996. Max Aub, *La gallina ciega. Diario español*, edició, estudi i notes de M. Aznar, Barcelona, Alba, 1995. Juan Manuel Bonet, *Diccionario de las vanguardias en España*, Alianza Editorial, Madrid, 1995, [3a edició, 2007]. Juan M. Calles (ed.), *Max Aub en el laberinto del siglo xx*, València, Biblioteca Valenciana, 2003. Josep Daniel Climent i Martínez i Carme Gómez-Senent (coord.), *Nicolau Primitiu i la guerra civil, 1936-1939*, València, Pentagraf Editorial - Biblioteca Valenciana, 2006. Jesús A. Martínez Martín (dir.) *Historia de la edición en España 1836-1936*, Madrid, Marcial Pons, 2001. Ana Martínez Rus, *La política del libro durante la segunda República: socialización de la lectura*, Gijón, Ediciones Trea, 2003. Jordana Mendelson, *Documenting Spain. Artists, Exhibition Culture, and the Modern Nation 1929-1939*, The Pennsylvania State University, 2005. Patricia Molins i Carlos Pérez, *Mauricio Amster. Tipógrafo*, València, IVAM, 1997. Javier Navarro, *A la revolución por la cultura. Prácticas culturales y sociabilidad libertaria en el País Valenciano, 1931-1939*, València, Universitat de València, 2004. Francesc Pérez i Moragón, "Pròleg", dins Emili Gómez Nadal, *Diaris i records*, edició d'Antoni Gómez Andrés i Francesc Pérez i Moragón, Universitat de València, en premsa. Francesc Pérez i Moragón, "El valencianisme cultural durant la guerra d'Espanya", dins AA. VV., *Valencia, capital cultural de la República 1936-1937*, 2 vol., València, Consell Valencià de Cultura, 2008, p. 351-372. Mariano Rawicz, *Confesionario de papel. Memorias de un inconformista*, introducció d'Horacio Fernández, Granada-València, Editorial Comares - IVAM, 1997. Gonzalo Santonja, *La República de los libros. El nuevo libro popular de la II República*, Barcelona, Editorial Anthropos, 1989. Gonzalo Santonja, *Los signos de la noche. De la guerra al exilio. Historia peregrina del libro republicano entre España y México*, Madrid, Editorial Castalia, 2003. Ignacio Soldevila, *El compromiso de la imaginación. Vida y obra de Max Aub*, Sogorb, Fundación Max Aub, 1999.

